یاش تورکستان

تورکستاننک ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنک ده‌قابر-ندەن چیقا باشلاغان	سه‌نتابر (ایلول) 1935 (1354 هجری)	سان 70

بو ساندا:

1 — روس میسیونه‌رلگی باش مقاله

2 — ساویت حکومتینک یوتوغی تورکستان اوچون بلادر تیمور اوغلی

3 — ساویت روسیا وضعیتی بالتابای

4 — تورکستان بیبوچیلارینک موفقیتی یاش تورکستانلی

5 — شرقی تورکستان قیزیل ایمپه‌ریالیزم چه‌نگه‌لنده تاشبالتا

6 — جعفر سید احمد بیکنک 25 ییللق خدمتی اوقتای

7 — رفیقمز «أمل مجموعه‌سی» آلتی یاشینا کیردی

8 — بعضی تورك أولکه‌لەرنده ساویت فرقه نشریاتی

9 — تورکستانداغی فرقه حیاتندان

10 — آوول مکتبله‌ری وضعیتی

11 — 7نچی قوم‌ایتنه‌رن قورولتایندان سوڭ

12 — تورکستان خبرله‌ری

13 — تورك‌اسلام أولکه‌لەرنده

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

يوسف آقچورا آلمان مطبوعاتندا

تورك مفكورەچيلگينگ أك يوكسەك شخصيتلەری قاتارندا ايسلەنە تورغان مرحوم يوسف آقچورا حقندا آلمانيانك مهم مجموعە وە غازيتا۔لارندادا كوبگنە مقالەلەر باسيلدی. بەرليندە چيقاتورغان «خلق وە دولت» (Volk und Reich) نام مجموعەنگ شو ييلغی 7نچی سانندا، 538۔542 بيتلەرندە يوسف آقچورا حقندا تيمير امضالی مهم بر مقالە؛ «شرقی آوروپا» (Ost-Europa) ديگەن مجموعەنگ ايوندە چيققان 9نچی سانندا، 564۔568 بيتلەرندە فون مەندە (Gerhard v. Mende)نگ تورك منبعلارينا سويكەنەرەك يازديغی بر مقالە ايلە «ياقين شرق» (Der Nahe Osten)نگ آوغوست آيی نسخەسندا، 303۔307نچی بيتلەرندە، قوتلو محمدنگ اولوغ تورك متفكری حقندا يەك مهم بر مقالەسی باسيلمشدر. بعضی آلمان غازيتالارندادا يوسف آقچورا حقندا قيسقاچا معلوماتلار نشر ايتلدی. مثلا آلمانيا تاشقاريسندادا تانيلغان „Frankfurter Zeitung“ آوغوستنگ 30ندە چيققان نسخەسندا يوقاريدا بحث ايتلگەن گەرهارد فون مەندە۔نگ «شرقی آوروپا» مجموعەسنداغی مقالەسندەن اقتباس ايتب، يوسف آقچورا حقندا بر يازی نشر ايتمشدر.

★

بر توركستانلی معلمنك آوروپا سياحتی

استانبول قيزليسەسی رياضيات معلمی وە استانبول رصد خانەسی مأمورلارندان توركستانلی يعقوب فيضی ايلبيك اوتكەن آينگ اورتاسندا آوروپا سياحتينا چيقمشدر. آوغوستنگ 17سندە بەرلين گە كيلگەن ايلبيك توغانمز بەرلين، پوتسدام وە لايپسيغ شهرلەرندە اوز ساحەسينا دائر علمی تيكشيريشلەردە بولوب، شو آينگ 9ندە عينی مقصدلە بەرليندەن پاريسكە كيتمشدر. معلم ايلبيكنگ آوروپاغا قيلغان علمی سياحتی شو آينگ اورتالاريغاچا اوزاناجاقدر. اونگ بو سياحتی طبيعتيلە آوروپادا ياشاماقدا بولغان توركستانليلار آراسندا بويوك سيوينچ اويغاتمشدر.

روس ميسيونەرلگی

مای آيينگ سوك كونلەرندە آلما۔آتادا قازاغستان معارف ايشچيلە۔ری قورولتايی بولوب اوتدی. بو قورولتای 4نچی اوقتوبردە اوتكەزيلە۔جەك قازاغستان ساويت جمهوريتينگ 15 ييللغی بايراميا «تيشقی كورونو۔شی بيلەن ملی وە مندرجەسی بيلەن پرولەتارچا» كولتور سياستی يوتوق۔لاری حسابينی حاضرلامالی ايدی. اوچی۔بوجاغی بولماغان سوزلەر سويلەندی. اگر بو سوزلەرنی نشر ايتكەن غازيتا ستونلەری آرقا۔آرقاغا تيزيلسە اوزونلغی يوزلەرچە مەترولق برچيزيق حاصل بولغان بولور ايدی. مبادا بو نطقلارنگ آيريم سوزلەری غشت بولسايدی، بوتون موسقوا بولشەويزمی رهبرلەرينی كومەرلك ساغانانگ ماتەريالی چيققان بولور ايدی. فقط حقيقتنی كورسەتوچی سوزلەرنگ گنە قارشيليغی بولغان غشتلەرنی آيريب آلغاندا موسقواداغی تويەديك ستالين بر طرفدا تورسون، آلما۔آتاداغی ايريوان قيزيل ايشەگی ميرزويان‌نگ گنە باشينی اورتەرلك دە غشت چيقماس ايدی...

بز بو يردە بولشەويك ايزمەلەرينگ بوتون سويلەديكلەری اوستندە توختاب اوتورماق ايستەمەيمز. طبيعی، اولارنگ بوتونيسی ماقتانديلار. «اوز۔اوزينی تنقيد» تاوشلاریدا ايشيتيلمەسدەن قالمادی. لاكن بو «نادر» چيقيشلاردا گناهنی كوبدەن سوستورولغان ايسكی قازاق ملتچيـ۔لەرينە وە قارت احمق غولوشچەكين‌نگ قولی آستندا بولغان ايسكی فرقە باشقارماسينا يوكلەتو بيلەن آياقلايدر. فقط بولشەويكلەر اونوتادر۔لار، كە عيسی اوغلو اوراز، قورامس اوغلی آزموقان وە جورگەن اوغلی تيمر بيك كبی «قيزيل سەوروك»لەرنگ بوتونيسی شو احمق غولوشچەكين قولندا يتيشكەندر. بولارنگ بوتونيسی اونگ سايەسندە گنە توركستان صحرالارينك قيزيل «رهبر»، «يولباشچيلاری» بولا بيلديلەر؛ ديمەك غولو۔شچەكين‌نگ ايشلەديكی جنايتلەر مسئوليتندەن كوب گنە قسمی‌دا شو باترلارنك اوموزندە ياتادر. بو باترلارنگ بو قادار گناهلەرينە رغماً

 (2755)

قوميسار وه يا باشقا اسمله توتدوقلارى اوروندا قالديريليشلارى ايسه قازاغستانداغى روس پروله‌تارى ديكتاتورليغينك اولارغا پوليس، اجرا مأمورى ديب قاراغانليغى بيله‌ن‌گنه ايضاح ايتيله‌در. موسقوا بولارنگ غولوشچه‌كين، ميرزويان كبى هه‌ر قانداى بر باشقاروچيغا مأموريتله‌رينى ساقلاب قالابيلو اوچون‌گنه، صداقتله خدمت ايتوله‌رينه ايناناد‌ر.

بز بو ييرده قازاغستان معارف قوميسارى جورگه‌ن اوغلى‌نگ سوزى اوستنده بر آز توختاب اوتمه‌كچى‌مز. جورگه‌ن اوغلى نطقندا «تيشقى كورونوشى بيله‌ن ملى، مندرجه‌سى ايله پروله‌تارچا» كولتور سياستينگ سوڭ ييللارداغى بوتون يوتوغى كورسه‌تيلگه‌ن بولدى. بوتون سوز سويله‌وچيله‌ر ايچنده قازاغستان‌نگ ايسكى ملى خادمله‌رينه ايگ آغير بهتانلارنى آتوچى‌دا او بولدى. طبيعى بولشه‌ويك دورنده ملتچيله‌رنى بهتانلاودان باشقا قانداى «ملى كولتور»ده‌ن بحث ايتيب بولادر؟ او هه‌ممه‌ده‌ن كوب ماقتاب يالغز ستالين‌نگ ايمه‌س، حتى ميرزويان‌نك‌دا كيرلى تابانلارينى يالايدر. بويوك، كيچيك بولشه‌ويك «بوتلارى» قارشيسندا تيز چوكمه‌كده‌ن تاشقارى «سوسياليست پروله‌تار كولتورى» بولا آلاديمى؟ ايگ قيزيغى شوندا، كه قازاغستان معارف قوميسارى قازاق معارف ايشچيله‌رى قورولتايندا سويله‌ديگى نطقينى اولچه روسچا سويله‌ب، سوگرادان ياگليش-يواگلش قازاقچا ترجمه‌سينى سويله‌يدر (*).

«ملى كولتور»نگ سوگ وضعيتى، يوتوقلارينگ درجه‌سينى وه توركستان‌نگ بويوك بر قسمندا روس بولشه‌ويكله‌رى طرفندان معارف ايشله‌رينى أداره‌گه تعيين ايتيلگه‌ن كشينگ قيمتينى تعيين ايتيش اوچون يوقاريدا كورسه‌تيلگه‌ن حال اوزى كفايه ايتمه‌سمى؟

بز، جورگه‌ن اوغلى نطقندان قازاق ملتچيله‌رينه بهتان آتقان قسمينى آلايلق. او اوز بهتانچيليغينى طبيعى على خان بوكه‌يخان‌دان

(*) جورگه‌ن اوغلى نطقينك روسچاسى «قازاغستانسكايا پراودا»نك 5. 6. 35. تاريخلى نومروسندا چيقدى. قازاقچا ترجمه‌سى ايسه اوچ كون سوگرا، «سوسيالدى قازاغستان»نك 8. 6. 35. ته‌ريخلى نسخه‌سنده باسيلدى.

باشلايدر. جورگه‌ن اوغلى‌نگ سويله‌وينچه، گويا ستالين اوتكه‌ن ييلنگ يازيندا ميرزويانغا 1919نچى ييلى على خان‌نگ ستالين يانينا كيليب «قازاق خلقينگ يوقاليب كيتشكه محكوم بر خلق» بولغانينى سويله‌ديگينى آگلاتقان ايمش.

گويا ستالين‌نگ «نيچين سز بونداى توشونه‌سز؟» ديگه‌ن سورغوسيغا على خان بوكه‌يخان «سز كورسه‌گز بو خلقنگ لغتنده روسلارنگ "движение" ديگه‌ن مفهومنى افاده ايته‌رلك سوزده يوقدر» ديمش ايمش.

على خان‌نى بر آزغنا بولسادا تانيغان هه‌ر بر كشى بو سوزله‌رنگ قيپقيزيل يالغان ايكه‌نينى آچيق كوروب تورادر. طبيعى، على خان وه باشقا توركستانليلاردان هيچ بر كيمسه‌نگ بونداى سويله‌و احتمالى‌دا يوق. برنچيده‌ن روس تيلنده‌گى "движение" («حركت») ديگه‌ن سوزنگ عينى ترجمه‌سى تازه قازاقچا «قيميل» سوزيدر. اونگچون قازاقچانى بيلوچى هيچ بر كشى بو خلقنگ تيلنده «حركت» مفهومينى افاده ايته تورغان سوز يوق ديب آيتا آلمايدر. ايكنچيده‌ن اگرده على خان اوز خلقى حقندا بونداى بدبين بر فكرده بولسايدى، او هيچ بر صورتله برنچى روس انقلابى، 1905نچى ييلدان باشلاب بو خلقنگ ملى حركتى باشندا تورماس ايدى. اوچنچيده‌ن قازاق ملى فرقه‌سى «آلاش»نگ ياراتوچيسى آلاش پروغرامينگ مؤلفى، «آلاش اوردا» حكومتينگ باشلوغى على خان بونداى نه‌رسه‌نى سويلى آلماس. چونكه بر خلق ايچنده سياسى فرقه ديمه‌ك او خلقنگ سياسى قيميلى (حركتى) وه اونگ ياشاو وه انكشاف ايتو يولندا سايلاديغى حركت يولى ديمه‌كدر. تورتنچيده‌ن على خان كبى آگلى بر كشى بونداى بر احمقلقنى سويلى آلماس، چونكه او جوده ياخشى بيله‌در، كه معين سياسى مفهومنى افاده ايته تورغان بر سوزنگ بر خلق تيلنده بولونوب بولونماسليغى او خلقنك مقدراتينى ييشوچى بر نه‌رسه بولا آلمايدر. «انقلاب»، «سوسياليزم»، «پروله‌تار»، «ديكتاتورا» وه ميگله‌رچه شونگ كبى بوكون بولشه‌ويكله‌ر طرفندان «مقدس» ديب تانيلغان سوزله‌رنگ هيچ بريسى روس تيلى

ئەۋلاد گۈزۈپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولليازمىلار ئامبىرى

سوزلەری بولماغانی کبی بونلارنگ توغرو قارشیلیغی (адэкват)ینی روس تیلی لغتنده تاپودا قیینـدر. بونگله برابر روسیادا «پرولەتار دیکتاتورلیغی» قورولا بیلدی وە «انقلابی سوسیالیزم» یاشاب تورادر.

یوق، علی خان باشقاچا سویلەگەن. علی خان ستالین‌گە قازاق خلقندا «پرولەتار قیمیلی» آڭلاشی یوق. قازاق دالالارندا روس پرولەتاری دیکتاتورلیغینی» تورغوزو قازاق خلقینی فلاکتکه سوروکلەو دیمەك بولغانینی سویلەگەن. بز بونی جودە یاخشی بیلەمز. اونگ بونداي سویلەوندە حقیدا بار ایدی. 1919نچی ییلنی بر ایسکه توشوروب کوریگ. موسقوا «پراوداسی»نگ شهادتی بویونچا (سان 133, 1920. 6 .20) «1919نچی ییلی بر میلیون قادار قیرغز (قازاق) قیریلیب کیتدی».

مەنە بر باشقا، بزنگ اوچون یەدە قیمتلیرەك، بوکون تورکستان ملتچیلەرینی بهتانلاودا برنچیلکنی هیچ کیمگە بیرمەی‌کیله یاتقان ریسقول اوغلی تورارنگ شهادتی. تورارنگ سوزینه کورە 1919نچی ییلی «تورکستان، علی‌الخصوص کوچەبە اهالیسی (یعنی قازاق-قیرغیز)نگ‌اوچدە بری قیریلیب کیتدی». تورار شو، تورکستان شورالارینگ 7نچی قورولتایندا‌غی معروضەسندا (1919نچی ییلی مارت) «بعضی کشیلەر (یعنی روس بولشەویکلەری)نگ «ساویت حکومتینی تورکستان فقراسی سویەکلەری اوستنه قوروش آرزوسندان» بحث ایتەدر. بز بو سوزلەرنی تورارنگ ساویت حکومتی طرفدان نشر ایتیلگەن «انقلاب وە تورکستان ییرلی خلقی» ناملی اثرندەن (77-78 ص) آلماقدامز. ریسقول اوغلی تورکستاندا اوقتوبر اوزگەریشینگ نفوذلو باشلوقلاری آراسندا «مارقسیستلەر باقیمندان، اقتصاداً ضعیف بولغان قازاق-قیرغزلارنگ أولوب بیتوگە محکوم بولغانلقلاری» نظریەسینی قوروچیلار بولغانینی‌دا نقل ایتەدر. (یوقاریدا اسمی کیچکەن کتابنگ باشلانغیچندا XII بیتنه باقیلسین).

علی خان بولارنگ بوتونیسینی اوزکوزی بیلەن کوردی. او اوز خلقندا «مفهومی‌دە بولماغان» پرولەتار حرکتی وە اوز حیاتی منفعتینه

دوشمان روس پرولەتاری دیکتاتورلیغی یوزندەن قیریلماقدا بولغانینی هەر کیمدەن‌دە آچیق آڭلار ایدی. او ستالین‌گەدە مەنە شو کوروب، بیلدیکلەرینی اوزینه مخصوص کیسکین، آچیق تیلنده آڭلاتقان بولادر.

او زماندان‌بەری کوب ییللار کیچدی. ستالین ایمدی 1934نچی ییلی‌غنا علی خان بیلەن بولغان مصاحبەسینی ایسلەیدردە اونی بوتونلەی یالغان، بهتان شکلینه کیریتب میرزویانغا سویلەیدر. ستالین بیلەن آلماآتاداغی ایریوان ایشەگی میرزویاننگ یالغان سوزلەرندەن گویا برحقیقت اورتاغا چیقاریلمش کبی قیلیب نادان معارف قومیساری جورگەن اوغلی‌دا قازاغستان معارف ایشچیلەری قورولتایی منبرندەن سویلەب اوتورادر.

*

جورگەن اوغلی تیمر بیك چارلق روسیاسی دوری کولتوری تأثیرندەن تورلو نقطەلارنی نقل ایتب کیلیب، آینقسا میسیونەرلك، یعنی قازاقلار آراسندا خرستیانلق تارقاتو حرکتی ایلە قولونیزاتورلق سیاستینك منفی جهتینی کورسەتوچی تیلماچلار مسئلەسی اوستنده توختادی.

«دارغا آسیلغان کیشینگ اویندا آرقاندان سوز قوزغاب بولمایدی» دیگەندەك، جورگەن اوغلی‌نگ‌دا نە میسیونەرلكدەن وە نەدە تیلماچلار مسئلەسندەن بحث ایتووی کیرەك ایدی.

طبیعی میسیونەرلك وە تیلماچلق مسئلەسی تورکستاندا «روس کولتور کیتروچیلیگی»نگ ایگ قاراقتەریستیك کورونوشلەریندەن ایدی. فقط بونلار بزنك یورتدا روس قولونیزاتورلیغینگ یەگی دورەسی اوچون‌دە عینی درجەدە قاراقتەریستیك کورونوشلەردر. جورگەن اوغلی «قازاقلار آراسندا میسیونەرلك کولتوری یاییلیشینگ ایگ پارلاق مثالی چوقان ولیخانوف ایدی» دیب یازادر. بو جودە توغرو. شونك اوچون‌دە اعتراض کوتەرمەس درجەدەکی فوق‌العادە قابلیتنه رغماً بزنگ ملی یولباشچیلاریمز روحاً دائما اوندان قاچارلار ایدی(*)... ایمدی قازاغستانداغی

(*) چوقان ولیخانوفنك بوکونکی تورکستانداغی روس بولشەویزمی میسیونەرلەرندەن بر آرتیقلیغی بار ایدی. چوقان ولیخانوفنك گەنەرال چەرنایەف یانندا عسکری

فعالیتینی قازاقلار آراسندا حقیقتاً خرستیان میسیونه‌رلگینی یورگوزگه‌ن علی جانگیلدین (خریستیان اسمی «ایوان آله‌کساندروویچ سته‌پنوف»)نی دالا ولایتی فوق‌العاده قومیساری قیلیب تعیین ایتو بیله‌ن باشلاغان ساویت حکومتینه نیمه دیب بولادر؟ میسیونه‌ر چوقوندی جانگیلدین بوکونده قازاغستان مرکزی اجرا قومی باشلوغی اورونباساری‌در.

اصلنده بر خلق ایچنده یالغز یات دینی تارقاتوچی ایمه‌س، یات کولتورنی یایماق اوچون اورونوچیلارنگ‌دا بوتوانیسی میسیونه‌ردر. مه‌نه

خدمتده بولغانلیغی هه‌ر کیمگه معلوم بر نه‌رسه‌در. گریگوری پوتانین — «پیشیه‌کنی وه یا اولیا آتانی آلیش زماننده، آنیغینی بیلمه‌یمه‌ن، چوقان‌نك دینداشلاری بلکه‌ده اوروغ آیماغینا یعنی قازاق‌ـقیرغزلارغا روس عسکرله‌ری طرفندان کورسه‌تیلگه‌ن حیوانلق اونی آچیتیب یوباردی. او اوزینك آرتیق سوغوش حرکتله‌رنده قاتناشا آلماسلیغینی کوردی. چه‌رنایه‌فده‌ن آیریلدی وه آلماـآتاغا قایتیب کیتدی. او یه‌رده‌ن غولجا اطرافندا یاشاوچی سلطان ته‌نته‌ك آوولنه اوتوب کیتدی» دیدر. چوقان حقنداغی خاطره‌سینی دواء ایتدیریب پوتانین یازادر: «چوقان هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول اوزینك قازاق‌ـقیرغز خلقینی سه‌ودیگینی، اوندان سوڭرا سیبیریانی، اوندان سوڭ روسیانی، اوندان سوڭ بوتون انسانلقنی سه‌ودیکینی سویله‌رایدی» دیدی‌ده «روسلار قازاقلارنی اورگه‌نده مه‌ن روسلارغا قارشی عصیان ایته‌مه‌ن فرانسوزله‌ر روسلارنی اورگه‌نده مه‌نم یوره‌گم روسلار طرفندادر دیدی» دیب یازادر.

(«چوقان ولیخانوف‌نك ترجمهٔ حالی حقندا معلومات» آتلی پوتانین اثرینه باقیلسین).

عجبا روس بولشه‌ویزمی میسیونه‌رله‌ری جورگه‌ن اوغلی وه اونڭ احمق یولداشلاری اوز خلقلارینی قیرغان، قیرماقدا بولغان روسلارغا قارشی عصیان ایته بیله‌جه‌ك بر قابلیتده‌میله‌ر؟ حتی هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول اوز خلقلارینی سه‌ودیکله‌رینی سویلی آلارلارمی ایکه‌ن؟ طبیعی یوق. جورگه‌ن اوغلی وه باشقالاری عصیان ایتمه‌گه‌نلك بر طرفدا تورسون اوز خلقلارینی قیریب بتیرمه‌کده بولغان قیزیل روسلارغا یومشاق‌غنا اعتراض ایتونی‌ده به‌جه‌ره‌یدیله‌ر. جورگه‌ن اوغلی وه یولداشلاری اوز خلقلارینی سه‌ودیکله‌رینی‌ده سویلی آلماسلار. اونلار روس پروله‌تاری، روس بولشه‌ویزمینه سه‌وگی بیلدیریب، سجده ایتیب، جانلاری چیقادر. بو فاداری‌ده یتمه‌گه‌نده‌ك، روس بولشه‌ویزمینی تطمین اوچون اوز خلقلاری بارلیغینی‌دا فدا ایتشکه مجبوردرله‌ر. چوقان ولیخانوف حقیقی مفهومده روس کولتوری وه روس حاکمیتینك میسیونه‌ری ایدی. فقط اوندا روسلارنك «هه‌ر نه‌رسه‌ده‌ن اول سه‌ودیکی اوز خلقینا» قارشی ایشله‌دیکله‌ری حیوانلقینی کورگه‌نده عصیان ایتو مردلیگی بار ایدی. چوقان ولیخانوف‌نی تنقید ایتو بزنك حقمزدر. فقط اوڭا اوزله‌ری روس بولشه‌ویزمی وه روس پرواه‌تاری دیکتاتورلیغی میسیونه‌ری بولوب اوتورغان کشیله‌رنك حقلاری یوقدر.

بو مفهومده جورگه‌ن اوغلی تیمر بیك وه باشقا تورکستانداغی موسقوا بولشه‌ویزمی آگه‌نتله‌رینگ بوتونیسی روسلق میسیونه‌رله‌ری‌در.

تیلماچلار حقندا سویله‌ب اوتوروشنگ‌ده کیره‌گی یوق. تورکستانداغی موسقوا بولشه‌ویکله‌ری حکمرانلیغی شو تیلماچلار نظریه‌سی اوستنده بولماسا، قاندای نیگیز اوستنده توراد‌ر؟... یاقین‌غنا زماندا موسقوادا عالی تیلماچلار قورسی تشکیل ایتیلمه‌دیمی؟ جورگه‌ن اوغلی، عیسی اوغلی، قولومبه‌ت اوغلی، عمومیتله روس بولشه‌ویزمینگ قازاغستانداغی کوزگه کورونگه‌ن میسیونه‌رله‌رینی توقجان اوغلی عباس قازاق غازیتالارندا یازغان مقاله‌رنده تیلماچلقغا بیلگیله‌ب یورگه‌ن ایمه‌سمی؟ قازاغستان معارف قومیساری قازاق معارف ایشچیله‌ری توپلانیشنداغی نطقینی روسچا سویله‌ب، سوڭرا قازاقچاغا ترجمه ایتش مجبوریتنده بولونوب تورغاندا تیلماچلق بحثنده‌ن داها اوزون سویله‌ب اوتوروش کیره‌کمی؟ ایمدی چارلق دورینگ تیلماچ یتیشترو سیاستنده‌ن بحث ایتیب سوکوچی ینه عینی معارف قومیساری جورگه‌ن اوغلی بولغانلیغنی کورگه‌نده‌ن سوڭ اونگ بونی یا توغما احمقلغندان وه یا قیزیل موسقوانگ اجرا مأموری وه تیلماچی بولووندان توققان مجبوریت آرقاسندا ایشله‌ب اوتورغاندان باشقا نه‌رسه ایکه‌نینی اویلاب بولمایدی.

✶

ساویت حکومتینك یوتوغی — تورکستان اوچون بلادر

بوکون ساویت روسیانگ هه‌ر طرفندا اوقتوبر انقلابینگ 10، 15 ییللغی بایرامی حاضرلیغینی کورمه‌کده‌له‌ر. ساویت مطبوعاتی بوینا «یوتوقلار» حقندا یازدیغی کبی بو موضوع اطرافندا مخصوص کتابلاردا چیقمادر. طبیعتیله بو یازیلارنگ بوتونیسنده کوز قاماشترا تورغان نقطه بر طرفدان قونترولسز رقملار وه اولچوسز ماقتانولار بولسا، ایکنچی یاقدان بو «یوتوقلارنی کورمه‌گه‌ن، کورمه‌ك ایسته‌مه‌گه‌ن» ملتچیله‌رگه هجوم، اولارنی اتهام مسئله‌سیدر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر قولىيازمىلار ئامبىرى

ساویت روسیا آگەنت وە روس بولشەویزمی میسیونەرلەری تورکستانداغی ساویت حکومتی یوتوقلارندان بحث ایتمەکچی بولوب بر تاقم حنثی سانلار کیتریب کوز بویاماقچی بولادرلار... تورکستانداغی شرائطنی بیلمەگەن بعضی بر سادەدللەرنی قاندیریبدا یورەدرلەر. او جملەدەن اوتکەن ییل «بین‌الملل زراعت اینستیتوتی» طرفدان «اوزبیکستان وە مصر» باشلوقلی بر کتابچا چیقاریلدی. بو کتابدەکی چاقیشترمالارغا ایکنچی مخصوص بر یازیدا توختاماقچی بولغانمزدان بو یردە اونی قالدیریب تورامز.

بز تورکستان ملتچیلەری‌دە ساویت حکومتینگ بو 15 ییل ایچندە قیلغان ایشلەرینی حقیقی شکل وە قاراقتەرندە کورسەتیشکە اورونوب کیلەمز. بزدە «ساویت حکومتی نیمە قیلدی؟ نیمە قیلا یاتیر؟» دیگەن سورغولارنگ جوابینی قیدیریب کیلەمز... فقط بز قارشیمزغا کیلگەن هەر نەرسەنی تورکستان خلقی ملی خوجالیغی، ملی کولتوری باقیمندان قاندای معنا افادە ایتکەنینی، تورکستان خلقی حیاتنە قاندای تأثیر قالدیرغانینی، قالدیراجاغینی تیکشیرەمز.

مثلا ساویت حکومتی چارلق روسیاسینگ تورکستانداغی پاختا سیاستینی عینیلە حتی تورلو جهتدەن شدتلەندیریب دوام ایتدیریشکە توتوندی. چار حکومتی پاختا ایکینینە یارارلق یرلەردە سوغاریلغان یردەکی ایکین‌نگ اوچدە بری پاختا بولسون دیر ایدی. ساویت حکومتی بو طلبنی «یوزدە یوز پاختا» دیگەن خیالی بر شکلگە چیقاردی. تورکستان خلقی خوجالق وە حیاتندا کوب‌گنە تخریبات یاساغاندان سوڭ یوزدە 70-75 پاختا دیب، تورکستان دهقان خلقینی شوڭا مجبور ایتب توراددر. چارلق زماندا، حیاتی شرائط نورمال ایکەن، روس ایمپەریالیزمی منافعینا، تورکستان دهقان خلقی منفعتی علیهنە خدمت ایتکەن پاختانگ بردەن برە ساویت دورندە تورکستان خلقی خوجالیغینگ برگنە ترقی عاملی بولوب قالووینی غرضکار قیزیل ایمپەریالیستلەر وە اولارنڭ یرلی آگەنتلەری‌گنە سویلی آلادرلار. ایستەر عمومی خوجالق، ایستەردە

تورکستان ایکین خوجالیغی ایچندە پاختانگ موقعی ایسکیسندەن کوب یامانلاشغان. بو وضعیت ایچندە تورکستان دهقانینە آچلق، اعدام، سورگون، زندان تهدیدلەری آستنداغنا پاختا ایکدیرو ممکن. ساویت روسیا حکومتی‌دە شوندای ایشلەمە کدەدر. بو شرائط ایچندە پاختا ایکین میدانی میلیونلارچا هەکتار، پاختا محصولاتی یوز میڭلەرچە تون آرتسا، بونگ تورکستان ملی خوجالیغی، دهقان اهالیسی منافعی باقیمندان نە معناسی بار؟ اونگ معناسی — تورکستان دهقان خلقی اوموزندەکی روس ایمپەریالیزمی یوکی بر نیچە قات آرتدی. قیزیل روس قاپیتالیزمی سرمایەسی، یات ایللەر خام مالینی ساتیب آلو یوکندەن قورتولدی، یعنی ستالیپین-قریووشەین ایدەسی تحقق ایتدی» دیمە کدر... بوڭا مقابل تورکستان خلقی آچ قالدی. مەنە ساویت حکومتی یوتوقلارندان بری بودر.

ساویت حکومتی قیشلاق خوجالیغینی سوسیالیزە ایتەمز دیب تورکستان مالدارلاری قولنداغی مالینی تالادی. اونگ یالغز مالینی ایمەس، اوزینی‌دە قیردی. کوچەبە وە یاریم کوچەبەلەرنی اوتراقلاشترامز دیب خلقنی ایکین اوچون یاراماتورغان حتی ایچملی سووی بولماغان یرگە ایلتب اوتورتوب قیردی. قولنداغی مالینی تارتیب آلدیغی بو خلققا اوزینک ایسکیدەن کیلگەن یولندا حیاتینی قازانو امکانی بیرمەدیکی کبی یەڭی بر حیات اوچاغی قورو شرائطینی‌دا بیرمەدی.

مملکتکزگە تەخنیك، تیمیر یوللار، مدنیت کیترەمز دیدیلەر. تیمیر یوللار چیکیلدی. فقط بو تیمیر یوللار کیچکەن دائرەدەگی ایشکەیارارلق یرلەرگە روس قولونیستی کیتریب اورناشتردیلار. تورکستان خلقینی او دائرەلەردەن چیکیلیشگە مجبور ایتدیلەر. بو وضعیتدەن شکایت ایتکەن تورکستان ملی قوممونیستلەری جبرلە سوسدورولدیلار. بو ستالیپین حکومتی مهاجرت سیاستینگ دوامی دیمەك ایمەسمی؟ قازاغستان، قیرغزستاندا چار حکومتی طرفدان باشلانغان مهاجر کیتریب اونلارغا تورکستان خلقی یرینی بولوب بیرو سیاستی حرفی حرفنە دوام ایتدیریلیب کیلمەکدەدر. ساویت حکومتی بو یولدادا کوب‌گنە موفقیتلەر کورسەتە

بيلدی. روس ايمپەريالیزمی باقیمندان کوب بویوك موفقیت بولغانلغندا ذره قادار شبهه ایتمەدیگمز بو حالنگ تورکستان ملی قورولوشلی باقیمندان بر بلا، بر فلاکت بولغانلغندادا هیچ بر تورلو شبهه ایتمەیمز. قاراغاندی تیمر یولی کیلەرگەن «بلا کیلەدی» دیب زارلانغان ماغجان‌دا مەنه شو تیمیر یولنگ آرقاسینا تیزیلیب کیله یاتقان روس موژیکی بلاـ سندان زارلانغاندر. بوکون برآز آچیق کوز، انصاف بیلەن قاراغاندی، تورك‌ـسیب تیمیر یوللاری اطرافندا دولاشیب وضعیتنی آچیق کورەبیلگەن هەر بر کشی بو حساس تورکستان شاعرینا حق بیرمەی قالالمایدی. حقیقتاًده او طرفدان روسلق بلاسی کیلەدر. هەر چند بعضی بر ساویت آگەنتلەری مهاجرت مسئلەسی بوکون «برادرلك یولندا بیشیلەدی» دیب یویاتماقچی بولسالاردا ستالین موژیکینگ ستالیپین موژیکندەن باشقاچا بولووینی اویلاش اوچون حقیقتاًده احمق بولوش کیرەك. ایمدی عیسی اوغلی، جورگەن اوغلی، موقان اوغلی کبی قازاغستانداغی یرلی روس بولشەویزمی میسیونەرلەری بونی کورمەسەلەر، توغروراق ئەیتکەنده کورمەك ایستەمەسەلەر، بو شبهەسز قوللارنداغی فرقه بیلەتی مسئلەسیدر.

یورتگزنی صناعتلاشتریب بیرەمز، سزنی اقتصادی قالاقلقدان چیقاـ رامز دیدیلەر. بوکون تورکستاننگ تورلو یرنده بو صنایعنگ تورلو نمونەلەری بار. شو بیر نیچه ییل ایچنده اوسوب بویوك بر شهر شکلینی آلغان قاراغاندی‌نگ اوزینی کوریگ، اونگ قاندای قاراقتەردا اوـ سوب بارا یاتقانا دقت ایتیگ. اونگ وه اوگا اوخشاش ساویت صنایع دائرەلەرینگ تورکستاننگ ملی وجودینه یاپیشیب آلغان، اونی کیمیریب، چوروتوگه اورونغان پارازیت اویالاری بولغانینی انصافلی بر کشی انکار ایته آلادیمی؟

یەگی توققان شرائط تأثیری آستندا هەر ایسکیلکنگ یەگیلك قارشیسندا تورا آلمای ییقیلیشغا مجبور بولغانی تاریخی بر حقیقتدر. تیمیر یوللار، صناعی قورولوش‌دا ایسکی شرائطغا کوره قورولغان تورکستان خلقی خوجالیغی قورولوشینی ییمیردی. فقط بو یەگیلکدەن توققان امکان

لاردان فائدەلەنیش ایسه بوئونلەی روس ایمپەریالیزمی قارا پلانلارینا آیریلماقدادر. مملکتیگزنی صناعتلاندیرەمز دیب خلقمزنی سفالتکه سوروکـ لەب اونگ مزاری اوستنه قونماقچی بولادرلار. تورکستانداغی روس مستملکه سیاستی تاریخینی تیکشیرگەن هەر بر تورکستانلی بو شکلده صناعتلاندیرو یولینك کوب گنه ایسکی بولغانلیغینی‌دا آچیق کورەجه‌کدر. ساویت حکومتینك مملکتیگزنی صناعتلاندیریب بیرەمز دیب تطبیق ایتمه‌کده اولدیغی سیاست تورکستانداغی روس مستملکه سیاستنده کوبدەن اورتاغا آتیلغان بر نظریەدر.

اوقوموشلو تورکستان یاشلاری ایچنده غراف ویتتەنی بیلمەیتورغان کشی بولماسلیغی کیرەك. وقتیله چارلق روسیاسی سیاستینی أداره ایتکەن بو کشی تورکستاننگ ایچکی ولایتلەرنده مهاجرت مسئلەسینگ ایکین یری باقیمندان اوچرادیغی وه اوچرایاجاغی آغیرلقلار سویلەنگەنده بو دائرەلەرده صنایع قورو تشبثنه باشلاش، بو یرلەرگه صناعی مؤسساتدا چالیشا تورغان مهاجرلەر یوبارو کیره‌کلگینی سویلەگەن ایدی. چار ناظری غراف ویتتەنگ 20نچی عصرانك باشلارندا سویلەدیگی بونظریەسی ایمدی ساویت حکومتی طرفندان حرفی حرفنه حتی اونگ تصور ایته آلمایاجاغی بر سرعتده تطبیق ایتیلمه‌کدەدر.

بر وقتلار دهقان مهاجر مسئلەسی گنه موضوع بحث بولغاندا سیردریا ولایتی حربی والیسی غرودەکوف «تورکستاندا هەر بر روس مهاجری قیشلاغی بر باتالیون روس عسکریدر» دیگەن ایدی. ایمدی ساویت حکومتی قاراغاندی وه باشقا صنایع دائرەلەرنده، تورك‌ـسیب وه باشقا یوللار اطرافندا شو «غرودەکوف باتالیونلاری»نگ دیویزیون وه قول اوردولارینی توزو بیلەن مشغولدر. بونگله تورکستاندا روس حاکمیتی تحکیم ایتیلمه‌کچی بولادر.

مەنه ماغجاننك بوتون تورکستان خلقی یورەگندەن آلیب «بلا کیلەدر!» دیدیگینگ معناسی‌دا شوندادر.

ایمدی تورکستانداغی ساویت حکومتی یوتوقلارندان بحث ایتوـ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

چیلەردە مەنە شو نقطەلارنی نظردە توتوب سویلەسەلەر، یازسالار، روسیا ایمپەریالیزمی باقیمندان کوب گنە یوتوق دیب کورسەتیلووی ممکن بولغان بو عنصرلارنك تورکستان خلقی باقیمندان یالغز بلا بولغانینی آچیق کورەجەکلەردر.

تیمور اوغلی

*

ساویت روسیا وضعیتی

بز توبەندە آمریقا قوممونیستی ئەندریو سمیت (Andrew Smit) نگ «نیو-یورق جورنال» نام غازیتانگ شو ییل مای وە ایون آیلاری نومرولارندا باسیلیب چیققان مقالەلەرندەن بعضی بر پارچالارینی کیتریب اوتمەکچیمز.

سمیت بو یازیلارندا روس ایشچیلەری، روس کرەستیانلاری (دهقانلاری) حالی وە احوال روحیەسی حقندا کورگەن، بیلگەنلەرینی آکلاتادر. روس ایشچی وە دهقانلاری حالی نە قادار آغیر وە آیانچ بولسادا، بزنگ خلق بوندان‌دا کوب آغیر وە آچینارلق بر حال ایچندە یاشایدر. بز بو آمریقالی سمیتنگ ماتەریاللارندان، مەنە شو تورکستان خلقینگ روس پرولەتاری دیکتاتورلیغی حاکمیتی آستندا چەکیب کیلدیگی آغیر فاجعەسینی اوقوچیلاریمز کوزی آلدندا جانلاندیریب قویوش مقصدی ایلەگنە استفادە ایتمەکدەمز.

اوز یازدیغنا کورە ئەندریو سمیت تا ایسکیدەن‌بەری قوممونیزمگە بیریلگەن بر ایشچیدر. سوڭ 16 یل بویونچا آمریقا ایشچیلەری آراسندا ساویت حکومتی فائدەسینە تشویقات یوروتوب کیلگەن روس بولشەویزمی دوستی سمیت، ایچندەکی خلقلار اوچون «حریت وە بخت منبعی» دیب آتالیب کیلگەن ساویت روسیاغا، 1929نچی یلی، سیاحت ایتەدر. سمیت وە 48 یولداشی ساویت حکومتی طرفدان طنطنەلی بر صورتدە قارشی آلینب، لەنینغراد وە موسقوادا ایرگ کەتتە اوتەللارغا اورناشتریلیب

بیتمەس، توگەنمەس توی وە تماشا ایچندە وقت اوتکەزدیلەر. لەنینغراد، موسقوا وە دون حوضەسی ایشچیلەری وە شمالی قافقاسیادا یەگی گنە قوروولا باشلاغان قولخوزلارداغی کرەستیانلار تورموشی ایلە تانیشیب، ساویت رەژیمیگە عاشق بولوب کیتکەن سمیت خاتینی ایلە برلکدە وطنی آمریقانی تاشلاب، ساویت روسیاسیغا کوچوشکە قرار بیریب، 1932نچی یلی 18نچی فیبرالندا یولغا توشەدر. اونگلە برلکدە تورلو آمریقالی بیلەرمەن ایشچیلەر، مهندسلەردە یولغا چیقدیلار. یول اوزونی سمیت یولداشلارینا برنچی سیاحتی اثناسندا ساویت روسیادا کوردیکی خارقەلاردان آکلاتدی. اولارغا قاپیتالیست مملکتلەردەن هیچ بر نەرسە آلماسلق کیرەکلگی، هەر نەرسەنی ساویتلەر مملکتندە داها یاخشی وە داها آرزان آلو ممکن ایکەنی قناعتینی بیردی. حتی او یولداشلارینی حدود باشنداغی فین ستاسیوندا یمەك ییشکە قویماسدان ساویت روسیا حدود ستاسیونینا باریب ییشکە اوندادی. بو سفر آمریقالی یولچیلارنی حدود باشندا کیمسە قارشی آلمادی. «بیلا اوستروف» ستاسیونینا کیلگەندە یالاڭ آیاق، یاریم یالانغاچ بر نیچە موجیکدەن باشقا کیمسە اوچراتیلمادی. آمریقالیلارنگ «یاشاسین ساویتلەر اتفاقی»، «یاشاسین ایشچی جمهوریتی!»، «یاشاسین قیزیل اوردو!» دیب قیچقیریشلارینا موجیکلەر هیچ بر جوابدا قایتارماسدان آرقالارینی اوگوروب کیتە بیردیلەر. سمیت اوچون 1929نچی یلغی سیاحتی بر توش کبی بولوب، بولشەویکلەر «جنتی»نگ حقیقی یوزی کورونە باشلادی.

سمیتنی موسقوادا فرقە اعضالیغینا قبول ایتب، اونی خاتینی ایلەبرلکدە 24 میگ ایشچیسی بولغان ایلیکتریك فابریقاسینا تعین ایتدیلەر. سمیت 1932نچی یلی مارت آیندان آلیب 1935نچی یلی 3 فیبرالینا قادار اوزلوکسز بو یردە ایشلەدی. او بو فابریقادا قالدیغی مدتچە حقیقی قوممونیست، فرقە اوزەگینگ (یاچەیکا) صادق اعضاسی بولوب‌یوردی. سمیت هەر کون اوچراشدیغی ایشچیلەرنگ سوز وە احوال روحیەسندەن

«ایشچی اهالینگ یوزده 90ی ساویت حکومتی وه ستالین‌گه باریشماز دوشمان کوزی بیله‌ن» قارادیغینی اورگه‌ندی.

سمیت: «ایشچیله‌ر هه‌ر وقت مه‌نده‌ن آمریقاداغی ایشچیله‌ر حیات شرائطینی سورار ایدیله‌ر. مه‌ن آمریقادا 16 میلیون ایشسز بارلیغینی سویله‌دیکچه، اولار بزنگ قالایچا موندای کیینب، توق کورونگه‌نمزنی سورادیلار. بزگه قاراتیب: «کوریگزچی، مملکتمز «خوجالیغی گوللەب بارادر». فقط بزنگ کییم-کیچه‌گمز، کورونوشمزگه باقیگ! قارنیمز تویمایدی. دائما آچ بر حالدامز» دیدیله‌ر» دیب یازادر.

سمیت‌نگ «نیچین کیره‌کلی نه‌رسه‌له‌رنی ساتیب آلمایسز؟» دیگه‌ن سوراغینا روس ایشچیله‌ری «بزده آقچا بولماغاچ قالایچا ساتیب آلامز؟ بزگه هه‌ر نه‌رسه قارتا ایله‌گنه بیریله‌در. قارتاسز هیچ بر نه‌رسه آلالمایمز» دیر ایکه‌نله‌ر.

روس ایشچیله‌ری «بر دست کییم 500ده‌ن 1000 سومغاچا، بر چفت ایتیك 300ده‌ن 500 سومغاچا تورادر. بز ایسه آیدا یوز سومدان آز آقچا آلامز» دیگه‌نده سمیت «بو یرده وضعیتنگ آغیرراق بولوویدا ممکن. فقط سزده بزنگ آمریقادا بولغانی کبی آچلار نمایشی یوق»دیدر.

روس ایشچیله‌ری: «بوندای نمایشله‌ر اوتکه‌زیش اوچون بزنگ کوچمزده ییتمه‌س، بلکه‌ده قوتمز ییتب یول اوستنده أولوب قالار ایدیك. سزنگ اوچون آمریقادا واشینغتونغا یایاو بارودا ممکندر. یولدا ایسته‌دیگگز یرده ایسته‌دیگگز قادار ییمه‌کده تاپا آلاسز. بزده ایسه بوتون خلق آچ. او آچ قارین ایله ایشکه کیتب، ینه آچ حالینه ایشده‌ن قایتادر» دیدرله‌ر.

سمیت اوز یازیلارندا «مه‌ن دنیانگ هیچ بر یرنده بو ستالین قولی آستنداغی مملکتده بولغانیده‌ك بر استثمار سیسته‌مه‌ی کورمه‌دم. کوموركانلاری ایگه‌سی قاپیتالیستله‌رده، بوتونله‌ی مجبوری ایشله‌تیش اساسیغا قورولغان ساویت سیسته‌منده‌ن انصافلیره‌ك ایدی. دنیادا مثلی بولماغان بر

یالغان بولسا، اودا «بولشه‌ویزم محنت وه محنتکشله‌ر آزادلیغی» دیگه‌ن شعاردر» دیگه‌نده‌ن سوڭ «ایشچیله‌رنگ آچلقدان ییقیلیب یاتقانلارینی دفعه‌لارچا اوز کوزله‌رم ایله کوردم» دیدر.

سمیت‌نگ نظر دقتینی آیریچا جلب ایتکه‌ن بر مسئله ساویت روسیا ایشچیله‌رینگ سوغوش مسئله‌سیگه قاراشیدر. سمیت‌نگ آیتووینا کوره، ساویت روسیاداغی ایشچیله‌ر جیم-جیت، ایچنده‌ن سوغوش چیققان تقدیرده، ساویت حکومتینك ییگیلووی اوچون دعا قیلیب یاتادرلار. بر وقتلار ساویت روسیا ایله یاپونیا آراسندا سوغوش چیقووی مقررکبی کورونوب قالغاندا ایلیکتریك فابریقاسی ایشچیله‌ری آراسندا کوردیکی بوندای احوال روحیه‌ده‌ن حیرتله‌نگه‌ن سمیت روس ایشچیله‌رینه قاراتیب «بو نیچین بوندای؟» دیگه‌ن سورغونی قویادر. روس ایشچیله‌ری: «بو حالدا آرتیق یاشاماقنگ نیمه کیره‌گی بار. سوغوش چیقیب کیتسه‌یدی یاخشی بولور ایدی. بز آرتیق بوندای آغیرلق ایچنده یاشای آلمایمز» دیب جواب قایتارادر.

بو مذاکره سوگندا سمیت «سز نه قادار قازاناسز؟» دیب سورغو قویغاندا روس ایشچیله‌ری «آیدا 75 تیین آلامز» دیب جواب بیره‌درله‌ر. طبیعی سمیت بر قادار عجبله‌نه‌در. بونگ حیرتینی بتیرو اوچون روس ایشچیله‌ری «بز ایمدی آیدا 75 سوم آلامز. بو ایسه ایسکیده‌گی 75 تیینگه برابردر» دیب ایضاحاتده بیره‌درله‌ر.

باشقا بر ایشچی «مه‌ن ایگ یوکسه‌ك درجه‌ده سانالیب 300 سوم آلامه‌ن. انقلابدان اول مه‌ن 100 سوم قازانار ایدم. مه‌نم یاخشی اویم بار ایدی. ایمدی ایسه بوتون بالا-چاقام ایله یاغاچ باراقلارداغنا یاشایمه‌ن. مه‌نم قالای کیینگه‌نیمگه قاراڭ. آیاغیمغا نظر سالیگ. مه‌ن یالاڭ آیاق دیه‌رلك درجه‌ده یوروبمه‌ن. اویمزدا نان یوق. انقلابدا مه‌ن بولشه‌ویکله‌ر یاغندا ایدیم. مه‌نه ایندی اونگ مکافاتی بو بولدی. سوغوش باشلاب کیتسه‌یدی، کیمگه قارشی سوغوشویمزنی بز یاخشی بیله‌ر ایدیك.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، تەدبىر ئەسەر ۋە قوللانمىلار ئامبىرى

بولارغا (یعنی بولشەویك حکمدارلاریغا) کورسەتەر ایدیك» دیدر.

سمیت باشقا ایشچیلەرنك‌دە عینی فکردە ایکەنلکلەرینی، اولارنی قاپلاب آلغان حسنگ ایگ کوچلوسی ساویت حکومتنە دوشمانلق بولغانینی، روسیادا پاتریئوتیزم (وطنپرورلك) دیگەن نەرسەنگ أولوب کیتکەنینی، تەرروزنگ مملکتکە باغلانیش حسینی بتیریب یوبارغانینی آیریچا قید ایتەدر.

1933دە آلمانیادا ساویتلەر اتفاقنداغی آچ قالغان آلمانلار فائدەسینە یاردەم توپلاو قومپانیسی اوتکەزیلگەن ایدی. مەنە شوگا جواب قیلیب ایدیل بویینا بر کورسەتمە سیاحتی یاسالدی. سمیت شو سیاحتغادا قاتناشغان. او بو سیاحتندا قازاندا، اولیانوفسکی (سیمبیر)دە، سامار (بوکون «کوییبیشەف»)دا، سیزراندا، وولسکی‌دە بولغان. بو یرلەرنگ بوتونیسندە اهالینك رنگی قاچقان، یوزلەرندەن آچلق ایزلەری کوروب تورغانینی سویلەیدر. سیاحت اکلەنچەلی بولوب، موسیقی تاوشی، پاتیرتی هیچ بر دقیقە کیسیلمەگەن. بونی کورگەن خلق کتلەسی آراسندان «سزنگ اوچون بوندای یورولەر یاخشی، بزنگ اوچون یەرلك نەرسە یوق!» دیب قیچقروچیلار بولغان...

کوردیگی منظرەلەردەن حکایە ایتب کیلیب سمیت، «مەن اسکەلەگە هجوم ایتب کیلە یاتقان آچ بالالار تودەسینی بزنگ اوزەك کاتبی تسەلمانغا کورسەتکەنمدە، او مەنگە «بولارنگ بوتونیسی موشتومزورلار بالاسی» دیب جواب قایتاردی. مەن اوگا ایناندیغمنی سویلەگەندە، تسەلمان جواب بیرمەسدەن بورولوب کیتدی. خلق کتلەسی ایچندەن «ایمدی موشتومزور قالمادی، اولارنگ بوتونیسی آتیلیب بتیریلدی» دیگەن تاوشلار ایشیتیلدی» دیدر.

سمیت سوزینە دوام ایتب «ساراتوفدا بر 8 ساعت قالدیق. مەن بو شهرنگ کوچەلەرندە آچلقدان أولەی دیب یاتقان خاتن هەم ایر کشیلەرنی کوردم.

آرتیق تحملی بیتکەن سمیت فرقە اوزەگی کاتبی تسەلمانغا قاراتیب: «سز کوچەلەردە أولوب، اولەی دیب یاتقان کشیلەرنی کوردیگزمی؟ اوزیگز قاراك، کوریگ. بو سیاحتغا قاتناشوچی آلمان یولداشلاریمزنگ نە سویلەدیکلەرینی تیگلاگز! سز بو آداملارنی کورمو دیب اویلایسز؟ سز بوینا سیاحتچیلارنی فیلمگە آلو بیلەن اوغراشاسز. باریگ، کوچەلەردە جان بیرەی دیب یاتقان بیچارەلەرنك فیلمینی چیقاریگ! سز بو حالنی کوروب توروبدا بزنگ سارقیتلاریمزنی سوغا تاشلایسز» دیگەن.

مقالەلەرینك آخرندا سمیت «روسیانك فجاعت، فلاکتی بردەن‌برگە کیلیب قالغان آچلق، حتی أولوم فلاکتی بولماسدان، زنجیرلەرگە باغلانیب یاواش-یاواش أولوب بیتوگە محکوم ایتیلگەن بر خلق فاجعەسی. بو أولوم فاجعەسی ایمەس، قوروب کیتمەك فاجعەسیدر. اوچ یلنگ ایچندە مەن اوزوم کیگ خلق کتلەسی حیات شرائطینگ یاواش-یاواش فنالاشماسینا شاهد بولدم. 1934نچی یلی قیش، 1933نچی یلدان، 1935نچی یلدا 1934نچی یلداندا یامانراق بولدی» دیدر.

موسقوا «انقلابچی بوریلارینی» «صلحپرور قوزی تیریسی یاپینب» یوروشکە مجبور ایتکەن نەرسە ساویت ایشچی وە دهقان خلقینگ مەنە شو آمریقا قوممونیستی سمیت‌نگ کوروب بیلیب یازیب اوتورغان احوال روحیەسی وە اولارنگ سوغوش بولا قالغان چاغدا ساویت حکومتیگە قارشی آلا تورغان وضعیتی‌دیر. روس خلقینگ احوال روحیەسی وە ایچندەن سایلاب یورگەن پلانی بو بولسا، اوزلەرینی شو روس خلقی تضییقی آستندا حس ایتکەن، حقیقتادە روس پرولەتاری دیکتاتورلیغی حاکمیتی آستندا یاشاب کیلمەکدە بولغان غیر روس أولکەلەر خلقینك، ساویت حکومتی وە عموماً ساویت روسیاسیغا قارشی نە وضعیتدە ایکەنلیکلەری حقندا کوب سوز صرف ایتب تورووشنگ حاجتی هەم یوقدەك کورونەدر.

بالتا بای

توركستان بییوچیلارینك موفقیتی

اینگلیز خلق بییو (رقص) جمعیتی طرفدان شو ییل ایولنگ 15ندەن 21نچیسیگەچە لوندوندا بین‌الملل خلق بییو بایرامی یاسالدی. اینگلیز قرالیچەسی حامیلگندە اوتكەزیلگەن بو بایرامغا اسپانیا، فرانسا، ایتالیا، اینگلتەرە، ایرلاندا، فلمنك، آلمانیا، آوستریا، اسویچ، نورویچ؛ لیتوا، لاتونیا، رومانیا، مجارستان، اسویچرە، ساویتلەر اتفاقی، لهستان وە بولغارستان قاتناشمشدر. آوروپا مطبوعاتندا بو حقدا باسیلغان خبر وە مقالەلەردە لوندوندا یاسالغان بو بین‌الملل خلق بییو بایرامینا ساویتلەر اتفاقینا كیروچی أولكەلەرنگ یالغز اوچیسندەن — روسیا، اوقراینا وە توركستاندان — بییو غروپلاری قاتناشغانلغی بیلدیریلەدر.

ایمدیلك بزنگ قولیمزغا توركستان ساویت غازیتالارینگ آنجاق ایولنگ اورتاسیغاچا چیققان سانلاری كیلدی. اونگچون لوندوننگ «هاید پارق» „Hyde Park“ دیگەن میداندا كوب طنطنەلك بولوب كیچكەن بین‌الملل خلق بییو بایرامندا توركستانلی اویونچیلارنگ كورسەتدیكلەری مهارت وە اونگ تماشاچیلاردا قالدیرغان تأثیرات حقنداغی معلومات آلمان غازیتالارندا باسیلغان مقالەلەردەن اقتباس ایتلەرەك كیتریلمەكدەدر.

موللەر-هەننیخ (Müller-Hennig) نام بر آلمان صنعت تنقیدچیسی ایولنك 23ندە لوندوندان اوز غازیتاسیغا یازیب یوللاغان بر مقالەسندە توركستان بییوچیلاری حقنداغی انطباعاتینی بیلدیرەركەن اوزبیك بییوچیلارینی آوروپا صحنەسی بییوچیلاری ایلە تیگلەشترەرەك اولارنی آوروپا خلقلاری بییوچیلاری قاتاریغا كوتەرەدر. ینە شو محرر مقالەسینگ سوگندا روس، اوقراینا وە توركستان بییوچیلاری حقنداغی انطباعاتینی خلاصە ایتەركەن، روس بییولارندا اصل خلق بییوی ایلە صنعی صورتدە اوندان اوزاقلاشقانلقنگ آچیقچا كوزگە ایلینب تورغانلغینی؛ اوقراینا، قیرغز وە اوزبیك بییوچیلارینك ریتمیك حركت وە بییو تەخنیكی باقی-

مندان كوب موفقیتلە اوینالغان بوتون ملی بییولارندا بویوك موفقیت قازانغانلقلارینی وە بولاردان سوك اورتاغا چیقیب، آمریقا-آفریقا بییولاریندان قاریشما بر روس بییوسی اویناب كورسەتكەن موسقوالی ایشچی ایركەك-خاتونلاردان عبارت بر غروپنگ بییوغا یاراشمایتورغان یاقیمسز كییملەرینی، وە او كییملەرنگ توسلەرینی سویلەب، «اوقراینا وە قیرغیز بییوچیلاری، یابانچی اولماغینا رغماً، تماشاچیلاردا هەر دائم ساغلام وە كبار تأثیر قالدیرماقدا ایكەن موسقوالیلارنگكی ایسە مطلقا انقراضە طرف استقامت آلغانلغی تأثیرینی بیرەدر» دیدر(*).

بز توركستان صنعتكارلارینك لوندوندا 20دەن آشیق تورلو آوروپا خلقلاری بییوچیلاری وە تماشاچیلاری قارشیسندا كورسەتكەن موفقیتلەرینی آوروپا مطبوعاتندان ایشیتیب، بو حادثەنگ تأثیریلە چوقور سیوینیركەن، اولارنگ اوز مسلكلەری ساحەسندا قاندای تیكەنلی یوللار اوستندە تورغانلارینیدا ایسلەب اوتمەكنی وظیفەمز دیب بیلەمز.

توركستانی تانوچیلارغا توركستانداغی تورك بییو كولتورینگ كیچیردیگی سوگنو دورلەر هەم شبهەسز بر پارچا معلوم بولسا كیرەك. معلومدر، كە دینی تعصبگە بیریلیب كیتكەن چاغلاریمزدانبەری یوزبیرگەن ایركەك بیلەن خاتون تورموشی آراسنداغی آیریلق بزنگ بییوكولتوریمزگە آنچا عكس ایتكەندر. ایركەكلەر آراسیدا بییوچیلارنی قیز وە یا خاتونغا اوخشاتیب یاساتریش، اولارغا كاكیل سالیب اویناتیش، بییو حركتلەریدە توپپی، قیبقچا تیكیش ایشلەرینی عكس ایتدیریش وە قارشیلقلی سیوگیدەن كیلە تورغان ذوقنی یاكلیش ایزلەش یاخود خاتونلار آراسیداغی اولتوروشلەردە ایركەكچە كینیش، بییودا ایركەكچە حركتلەرنی كورسەتیش كبی انسانی، اونگ ذوقینی آلداتوچی كورونوشلەر شبهەسز خاتون ایلە ایركەك آراسنداغی غیر طبیعی آجرالیش آرقاسیدا توغولغاندر. فقط بارغان ساری زمان اوزگەردی. تاریخنگ غیر طبیعی تأثیرلەری آرقاسیدا اجتماعی تورموشیمزدا یوز بیرگەن یاراشیق-

(*) „Deutsche Allgemeine Zeitung“, Berlin, 24. 7. 35., Nr. 341.

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە ۋە قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

سز خصوصيتلەر كيتمەـكيب، يوقاليب، توركستان تورك بييو كولتوري ياواش-ياواش توركستاننك يەكى بوغوننينك ذوقيغا اويغونلاشوغا تامان استقامت آلا باشلادي. بو سوزلەردەن يەكى بوغوننك توركستان تورك بييو كولتورينينك اصل خصوصيتلەريگە يوز اوگورگەنلگى آنگلاشيلماسين. اصلا اونوتولماسين، كە توركستاننك يەكى بوغوني ملي كولتورنك هەر ساحەسندا بولغانيدەك بييو كولتوري باندەدە اوز كولتوريگە قاتتغ باغليلق كورسەتمەكدەدر.

سوڭغو ييللار توركستان صحنەلەريدە بعضى بييوچيلارنڭ توركستان تماشاچيلاري ذوقيغا ياقمايتورغان غريب حركتلەرگە بيريلگەنلكلەري كورولگەن ايدي. مثلا بعضيلاري آياقلاريغا قونغراق باغلاب اويناغانلار. بونداي نەرسەلەر بيلەن تماشاچيلارنڭ ذوقيني قاندرالماغان بييوچي قيزلارغا «صحنەگە چيققاندا دائما ايلجەيب كولوب توروش كيرەك» ديب اورگەتكەنلەر. بودا ايشكە ياراماغاچ آوروپا ذوقيغا اويا تورغان ايتەك كوتەريب ئەيلەنيش وە بييو ايتەركەن صحنەدە كييملەرنڭ بر قانچاسيني ييشيب تاشلاش كبي حاللاردا كورولە باشلاغان. بونگدەك بييوني «ليلى وە مجنون»نڭ يەكى قويولوشندادا كورسەتكەنلەر. فقط بو حركت تيز يەكى بوغوننڭ اعتراضيغا وە صحنە منسوبلەريگە اوز بييولاريمزنك ياقيملى خصوصيتلەريني يوقاتماسلقني ايسلەتمەگيگە سبب بولدي. («قيزيل اوزبيكستان»نڭ 4. 11. 34دە چيققان سانداغى «تنقيدغا اوچراماغان ساحەـرقص» باشلقلى سانجار مقالەسيگە باقيلسين).

عرب، هند بييولارندا قارين حركتلەري، آوروپا بييولارندا آياق حركتلەري قانداي رول اويناسا، بزنڭ توركستان تورك بييولارندا يوز، كوز، قاش يعني ميميك، بويون، ييلكە وە بيل حركتلەري شونچا مهم رول اوينايدر. حالبوكە بولشەويكلەر «بييولاردا يالغز محنت شكللەريني كورسەتيش كيرەك» ديگەن شعار بيلەن توركستان بييوچيلاريغا توركستان تورك بييو كولتورينڭ توب خصوصيتلەرندەن بولغان يوز، كوز، قاش حركتلەريني، بويون، ييلكە وە بيل اويونلاريني منع قيليب،

صحنەدە پاختا تيريش، كيتمان چاپيش، پيللە تاريتيش شكللەريني كورسەتيشني بويورغانلار. شو فرصتدە، بوندان بر ييل ايلگەري، فيض الله خواجەنڭ تاشكندە توپلانغان اوزبيكستان راديو خادملەري كينگەشيدە سويلەگەن بر نطقيدا ايشيتيلگەن بر وقعە ايلەدە تانيشيب اوتمەك فائدەسز بولماسا كيرەك. بو كونكي توركستانداغى صحنە، عموميتلە صنعت تورموشينڭ قيزيق بر جهتيني كورسەتە تورغان وقعە شوندان عبارتدر:

فيض الله خواجە ايلە اكمل اكرامنڭ آلديلاريغا بر بييوچي قيز كيليب: «مەني تياترداغى ايشيمدەن بوشاتديلار. حالبوكە مەن بو تياتردە اون ييل ايشلەگەن ايدم» ديمشدر. فيض الله خواجە اوندان «نيمەگە ايشدەن بوشاتديلار؟» ديب سوراغانيدا، اونڭ «مەنڭ اويناغان بييولارم تراقتور يوروشيگە اوخشاماغاني اوچون گنە تياتر ديرەكتوريغا ياقمادي. ديرەكتور: «تراقتور قيشلاق خوجاليغمزدا حل قيلوچي كوچ، لاكن سەنڭ بييولارڭ بوني عكس ايتديرمەيدي» ديب ئەيتكەنيني سويلەيدر. («قيزيل اوزبيكستان» 18. 10. 34).

عموميتلە توركستانلى تماشاچيلار، آينقسا ملي ذوقيني يوقاتماغان توركستانليلار، بييولارداغى حركتلەرني محنتكە باغلق قيليب كورسەتيش كيرەك» ديگەن بولشەويك تيلەگيني اصلا ياقترمايدرلار. اولار توركستان بييو كولتوري خصوصيتيني اوزيچە ساقلاماق وە اوني اوز خصوصيتلەريني بوزماسلق شرطيلە ترقي ايتديرمەك لزومندەن بحث ايتەدرلەر. اولارچا بييو كولتوريمز اولچە لايقيلە تيكشيريلمەلي وە ملي كولتوريمزنڭ بو مهم تارماغيدا تولالغي ايلە اورگەنيلمەليدر. چونكە بوتون توركستانليلارچا تانيليب سيويلگەن اوستا عالمدەك آتاقلي بر صنعتكاريمزدە «هەليگەچە ملي اويونلاريمزدان براتاسيني كەمـكوستسز كورسەتە آلغانم يوق» دير ايمش.

بولشەويكلەرنك هەر ساحەداغى نظريەلەري كبي بييو كولتوري حقنداغى «محنتكشلەر يالغز محنت شكللەريدەنگنە ذوق آلادرلار» ديگەن نظريەسيدە بزنك توركستانليلارغا ياقمادي. بو نظريە هەم باشقاـ

لاريدەك بزنىڭ يورتداشلاريمز طرفدان رد ايتلدى. بونىڭلە بولشەويك نظريەلەرينىك هەر جهتدەن توركستان خلقينا ياباىچى ايكەنلگى بر داها آچيق كورولدى. بزنىڭ تورك بيو كولتوريمزنى تمثيل ايتوچى توركستانلى اويونچيلاريمز، بولشەويك ديرەكتورلارينىڭ تورلو دوقلارينا قاراماسدان، تراقتور حركتلەرينى عكس ايتديرەمەديلەر. ذاتاً صنعت مسئلەسى دوق وە يا بويروق بيلەن حل ايتلمەيتورغان بر ساحەدر. اونىڭ چوندر، كە بولشەويكلەر توركستانليلارنىڭ اوز بيو كولتوريمز خصوصيتلەرينى ساقلاماق حقنداغى عنادينە ايمديگەچە تأثير ايتە آلماى كيلەدرلەر وە بوندان سوڭرادا تأثير ايتە آلولارى احتمالىدا يوقدر.

لوندوندا 20دەن آرتق خلقنىڭ قاتناشماغيلە اوتكەزيلگەن بين الملل خلق بيو بايرامنداغى موفقيتدە توركستان صنعتكارلارينىڭ تورك بيو كولتورى خصوصيتلەرينى ساقلاو يولنداغى عنادينى ينەدە اولغايتسا كيرەك.

ياش توركستانلى

✶

شرقى توركستان قيزيل ايمپەرياليزم چەنگەلندە

اوز يورتمزنىڭ بر پارچاسى بولغان شرقى توركستان مقدراتى ايلە ايڭ ياقيندان، ايڭ جاندان علاقەدار بولغان «ياش توركستان» شرقى توركستان حادثاتى بيلەندە اوز اوقوچيلارينى تانيشتريب كيلە ياتير. بوكونگەچە كيلگەن نشرياتمزدا او ييردەكى ساويت روسيا ايمپەرياليزمى اويونينىڭ او طرفداغى توغانلاريمزنىدا تهلكەگە سوروكلەمەكدە بولغانلىغينى آچيق-آيدين قيليب كورسەتيشگە اورونوب كيلديك. مەنە ايمدى شرقى توركستاننىڭ سوڭ ايكى تارتيشما ييلينى او ييردە كيچيرگەن بر يات كوزەتوچينىڭ كيتردىگى معلومات بيلەندە اوقوچيلاريمزنى تانيشتريب اوتمەكچىمز.

بو كشى شمالى ختاينىڭ بويوك شهرلەرندەن تەنزيندە اورناشغان بر آلمان فيرماسى آدامى ويلهەلم دورن (Wilhelm Dorn)در. دورننىڭ

ايشلەديكى فيرما ايسكى شرقى توركستان محلى ختاى حكومتنە يوك اوتوموبيللەرى ساتقان. مەنە شو اوتوموبيللەرنى تاپشيرو اوچون دورن 1933نچى ييلى او طرفغا يوباريلادر. بو كشى وظيفەسينى بتيرگەندەن سوڭدا ساودا ايشلەرى حقندا معلومات توپلاش اوچون او ييردە اوزونراق قالماقچى بولادر. بو وقت گەنەرال ما (ما-جو-اينغ) ايلە اورومچى حكومتى آراسنداغى تارتيشمالار كوچەيب كيتب، دورندە قاريشيقلقلار ايچندە قاليب كيتەدر. سوڭرادان شيڭ-شەى-سەى حكومتى طرفدان قاماققا آلينب، 1935نچى ييلنىڭ باش آيلارنداغنا درحال شرقى توركستان توپراغينى تاشلاب چيقب كيتو، بر داها شرقى توركستانغا قايتماو شرطى بيلەن قورتولادر.

دورن او ييردە بولوب اوتكەن كورەشلەر، حادثات وە مناسبات حقندا كوب قيزيق معلوماتلار بيرەدر. بز بو ييردە اونىڭ ساويت حكومتينىڭ شرقى توركستان حادثاتى ايلە علاقەسى وە بونىڭ كتيريب چيقارديغى نتيجە حقندا سويلەديكلەرى اوستندە قيسقاغنا تورماقچىمز.

گەنەرال ما وە باشقا عصيان كوچلەرينە اوز كوچى بيلەن قارشى تورا آلماياجاغينى، ختاى مركزى حكومتندەندە ياردەم كيلمەيەجەكينى كورگەن گەنەرال شيڭ-شەى-سەى ياردەم سوراب ساويت حكومتنە مراجعت ايتەدر. ساويت حكومتىدە معين شرطلار آستندا قورال بيلەن ياردەم بيريشنى اوستنە آلادر... ساويت حكومتى اورومچى حكومتينى او كوندەن باشلاب اوز نفوذى آستندا بولغان دائرەلەرگە ساويت مصلحتگذارلارينىڭ رأيينى آلماسدان يەكيدەن تاشقاريدان كيلە تورغان يات كشيلەرنى قويماسلق وە مملكت ايچيگە اولدەن كيريب تالغان اجنبيلەرنى چيقارماسلققا مجبور ايتەدر. ايلك ساويت مصلحتگذارلارىدا مەليكوف وە كودريافتسەف ديگەن كشيلەر بولغان. دورن اورومچى ختاى حكومتينىڭ بو ايكى ساويت روس مأمورى راضيلغى آليناماغونچا هيچ بر ايش كورە آلماسلق، حتى اوزى قارشى بولغان تقديردەدە بو ساويت مصلحتگذارينك ايستەديگينى ايشلەشكە مجبور بولغانينى سويلەيدر.

بو صورتله بوتون ايشنى اوز نفوذى آستينا كيريتب آلديغنا قناعت كيترگەن ساويت حكومتى قورال بيلەن ياردەم بيرە باشلايدر. فقط بو ياردەمگە قاراماسدان شيڭ-شەى-سەى عصيان كوچلەرينى باسترالمايدر. بر آرالق وضعيتدەن ناراضى بولغان غولجا واليسى ياردەمگە كيلگەن قورالدان بر قسمينى آليب، ما طرفينە كيچيب كيتەدر. بو زمان اورومچى حكومتينڭ وضعيتى آغير لاشيب، اورومچينڭدە عصيانچيلار قولينا كيريب قالووى قورقوسى توغادر. مەنە بو زمان ساويت روسيا عسكرى كوچلەرى توغرودان-توغرو ايشكە قاريشادر لار. 1934نچى يىلى 20نچى غينواردا ساويت روسيا كوچلەرى اورومچيگە كيرەدر. دورن بو تارتيشمالارنڭ او قادار دا يەڭيل بولماغانليغينى وە ساويت كوچلەرى اوچون قوربانسز كيچمەگەنلگينى سويلەيدر. كوب گنە آغيرلق بيلەن بولسادا ساويت روسيا كوچلەرى اورومچى ختاى حكومتينى تهلكەدەن قورتاردر لار. فقط بو ياردەمنڭ حسابىدە اولدوقچا آغير بولوب چيقادر. ساويتلەرنڭ ايلك آديمى اورومچى حكومتينى يەڭيدەن توزدوروب، اوزلەرى اوچون ايشانچسز سانالغان كشيلەرنى حكومتدەن چيقارتيب، اورنينا اوزلەرينە صداقتلە خدمت ايتە تورغان كشيلەرنى كيريتو بولغان. ايكنچى تشبثلەرى ايسە شرقى توركستان «گ. پ. او.»سينى قورو بولادر. دورن‌نڭ آڭلاتووينا كورە شرقى توركستان «گ. پ. او.»سى باشينا گەنەرال پوغودين اسملى بر روس چەكيستى تعيين ايتيلەدر. درحال محلى شعبەلەر تشكيلنە كيريشيليب، قيسقا بر مدت ايچندە، شرقى توركستاننڭ شمالى قسمى هەر طرفدا قورولوب بولغان «گ. پ. او.» تشكيلاتى أولكەنڭ جنوبى قسمندادا تا دورن او طرفدا ايكەن ياييلا باشلاغان. ذاتاً دورن‌نڭ حكايەسندەن اونڭ كوپينچە شمالى قسم-جونغارياغا دائر سويلەديكى آڭلاشيلادر. داها سوڭرا آلنغان معلوماتلاردان «گ. پ. او.» تشكيلاتينڭ آز بر استثنا بيلەن بوتون شرقى توركستان‌نڭ هەر طرفدا كيڭ فعاليتدە بولغانليغى آڭلاشيلماقدادر.

قيزيل روسيا كوچلەرى اورومچى‌نى اشغال ايتكەندەن سوڭ درحال

ئەۋلاد گورۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

اورومچى اطرافدا وقتيلە آلمان-چين اوچقوچ شركتى طرفندان ياسالغان اوچقوچ ميدانينى قولغا آليب، اونى توزەتە باشلاغانلار. ميدان كوب گنە كيڭەيتريلگەنى كبى اونداغى اوچقوچ توتاتورغان باسترما 150 اوچقوچ آليرلق بر حالغا قويولغان. دورن اويردەن آيريلديغى زمانلاردا باسترما ايچندە 10ساويت اوچقوچى بولونماقدا ايكەن. سوڭرادان اورومچى حكومتى ياننداغى ساويت مصلحتگذارلارى سانى 5گە چيقاريليب، بو لارنڭ 2سى سوغوش ايشلەرى بيلەرمەنى ايمش. اورومچى حكومتى ساويت حكومتندەن 2 ميليون ختاى دوللارى قرض آليب، بو پولنى تورك-سيب يولى بيلەن اورومچى‌نى باغلاشقا صرف ايتەجەكدر.

شرقى توركستانى هەر جهتدەن آچيق آچيغينا ساويتلەشتريلە باشلاوينى دورن 1934نچى يىلى اورتالارينا توغرو كيتريب كورسەتەدر. او شو تاريخلەردە اورومچيدە اوچقوچلاردان «قاپيتاليست-ايمپەرياليستلەر» ياردەمچيلەرينە قارشى كورەش موفقيتلە توگەتيلدى، بونڭلە بوتون ولايت برلەشتريلدى. «قاپيتاليست-ايمپەرياليستلەر»نڭ قوشقو ايتلەرى بوتونيسى قامافقا آلندى. شرقى توركستان زحمتكشلەرى كتلەسى «قاپيتاليست-ايمپەرياليستلەر» ظلمندان ابدياً قورتولماقچى بولادر. بونڭلە ايمديگەچە شرقى توركستان ولايتى ديب آتالغان دائرە مستقل سوسياليست جمهوريتى ديب اعلان ايتيلەدر» ديگەن مضموندە بيانامەلەر آتيلغانينى سويلەيدر.

مەنە ايمدى ماسقالار پيرتيلدى، بو ماسقا آرقاسندا ياشيرينيب تورغان چيركين يوز كورلەرگەدە كورونەرلك بر شكل آلدى... بو بيانامەنڭ مضمونينى وقتيلە 10 ييل بوندان اول ساويتلەشتريلگەن تيشقى موغولستان «خلق جمهوريتى» قورولو بيانامەسى بيلەن تيڭلەشتريب كوروچيلەر اونڭ معناسينى يەدە آچيقراق آڭلاب آلاجاقلاردر.

دورن‌نڭ كيترديكى بو معلومات تورلو آوروپا غازيتالارينا كيچدى. كوب گنە بحث ايتيلدى. طبيعى بو غازيتالارنى شرقى توركستان خلقينڭ اوچراديغى فلاكت قيزيقترماديغى كبى آچيندير مايدردا. اونلار بو حادثەنڭ هەر طرفدا كورەشمەكدە بولغان بويوك ايمپەرياليست دولتلەر

منفعتلاری آراسنداغی مناسباتغا تأثیرینی کوزەتمەکدە، بو جهتدەن بحث ایتمەکدەلەر. اورتا آسیادا ایمدیگەچە آچیق وە یا قاپالی بر شکلدە کورەشیب کیلە یاتقان ایکی ایمپەریالیست کوچ اینگلتەرە ایلە روسیا بولدی. اونگچوندە آوروپا غازیتالاری بو سوڭ حادثەلەر مناسبتیلە ایمپەریالیست اینگلتەرەنگ اورتا آسیا جبهەسندە ساویت روسیا ایمپەریالیزمنە مهم بر نقطەنی یوتقوزدیغینی قید ایتەدرلەر.

ایکنچی بر قسم غازیتالار ایسە شرقی تورکستانی اوز نفوذی آستینا کیریتب آلغان ساویت روسیانگ بو قازاندیغی موقعنی قاندای پلانلار ایلە باغلاشترغانینی تیکشیرمەکچی بولوب، ساویت حکومتی شرقی تورکستانی ختای قوممونیستلەری ایلە باغلانیش مرکزی وە بوتون شرقی وە جنوبی آسیاداغی قوممونیستلەر فعالیتینی توغرودان توغرو ساویت روسیا ایلە باغلایتورغان بر مرحلە ایتب قورماقچی بولغانینی آلغا سورەدر وە بونگ دلیلی اولاراق ختای ساویت کوچلەرینگ یرلەرینی اوزگەرتمەلەرینی وە موسقوادان اونلارغا شرقی تورکستان ایلە بتیشیك طرفلارغاچا کیلیب اورناشو حقندا بیریلگەن امرلەرنی کتیرەدرلەردە بو ساویت پلانینك تحققی بیلەن یراق شرق وە هندستان، بونگلە بوتون دنیانگ دائمی بر قاریشیقلق ایچنە کیریب کیتووی، بوکونکی آغیرلقلارنگ کوچەیووینی آلغا سوروب اندیشەلەرینی بیلدیرەدرلەر.

باشقالار بو وضعیتدەن اوزلەریدە داخلی بولغان حالدا دنیا اوچون فلاکت چیقیب قالووینی اویلاب قایغیرسالار، بز فلاکت ایچندە قالیب قان یوتماقدا بولغان خلقمزنی کوروب قایغیرامز.

تاشبالتا

جعفر سید احمد بیکنك 25 ییللوه خدمتی

قریم ملی قورتولوش حرکتینگ باشلوغی جعفر سید احمد بیکنك سیاسی حرکتکە قاتناشووینا شو سەنتابر آیینگ 24ندە 25 ییل تولادر. شو مناسبتلە اوقوچیلاریمزنی جعفر بیکنگ ترجمۀ حالی ایلە قیسقاچا تانیشتریب اوتمەکچیمز.

جعفر سید احمد بیك 1889نچی ییلنگ برنچی سەنتابرندە قریمدا، یالی بویندا، بالتا شهری جوارندەکی قزیل تاش آوولندا توغان. ایلك تحصیلینی قریمدا، اورتا تحصیلینی استانبولنگ «مکتب سلطانی»سندا کورگەن. 1910دە استانبول دارالفنونینگ حقوق شعبەسینە دوام ایتەرکەن شهاب نزیهی اسمی ایلە نشر ایتکەن «یگرمینچی عصردا تاتار ملت منظومەسی» نام اثری یوزندەن استانبولدان پاریسکە قاچیشغا مجبور بولغان. پاریسدە ایکەن فرانسز تاریخچیلەرندەن پروفەسور سەنیو بوس‌نك روس چارلیغینا قارشی یازغان «قامچی سلطنتی» دیگەن اثرینی تورکچەگە ترجمە ایتب «ح. ف.» امضاسیلە استانبولدا نشر ایتدیرمشدر. پاریسدە دارالفنونگ حقوق شعبەسینە کیرگەن وە عالی اجتماعیات مکتبینگ غازیتاچیلق قسمیلە سوربوندا اجتماعی علم درسلەرینە دوام ایتکەندر. 1914دە جهان سوغوشی باشلانغانیدان امتحانلارینی قالدیریب قریمغا قایتغان جعفر بیك، 1914دە قریمدا یاشرین اویوشمالار قورو بیلەن اوغراشغان. روسچاسینی قوتلەندیرو مقصدیلە 1915 بیلینی موسقوادا کیچیرگەن وە 1916دە پیتروغراد دارالفنونینگ حقوق شعبەسینە کیرگەن. بو یردەن مجبوری عسکرگە آلیناراق موسقواداغی ضابط‌مکتبنە کوندەریلدی. بو مکتبنی بتیرگەندەن سوڭ اودەساداغی احتیاط فرقەسینا بیلگیلەنگەندەن قیسقاغنا زمان اوتکەچ روس انقلابی باشلاندی. جعفربیك قریمغا کیلەرەك مرحوم چلبی جهان ایلە تاریخی ایشلەرگە قاتناشدی. 7 مارت 1917دە قریمنگ آقمسجد شهرندە یاسالغان وە 1500 وکیل قاتناشغان برنچی قونغرەدە جعفر سید احمد بیك بر تاوشدان اوقاف أدارەسی رئیسلگینە سایلاندی. جعفر بیك قریمنگ 1917دەن سوگراغی بوتون سیاسی حرکتلەرینگ أڭ آلغی سیمالارندانْدر. قریم قورولتای قانون اساسیسی چلبی جهان مرحوم ایلە جعفر بیك طرفدان یازیلغان وە قورولتایدا مدافعە ایتلگەن ایدی. جعفربیك قریم برنچی قورولتای حکومتینگ خارجیە وە حربیە مدیری بولغان وە بولشەویکلەر آچغان سوغوشدا قریم تاریخندە اونونولمایاجاق آلما وە یالتا مدافعەلارینی أدارە ایتکەندر. جعفر بیکنگ

تشبثی ایله 1918نچی ییلی قریمدا مرحوم گەنەرال سلیمان سولکەویچ حکومتی قورولغان وە جعفر بیك بو حکومتنگ خارجیە وکیلی بولغان. بو صفتلە بەرلین گە کیتکەن جعفر بیك اوقراینا هەتمانی سقوروپادسکی-نگ قریمنی اوقراینا‌غا قوشو تشبثینی مرحوم طلعت پاشانگ یاردەمی ایلە عقیم قالدیرغاندر.

1919دا بویوك آطەدا روسیا وە روسیادان آیریلاجاق ملتلەر حقندا بر قونغرە توپلاناجاغی خبری اوزرینە، قریم تاتار پارلامەنتوسینك بیرگەن وکالتنامەسی ایلە جعفر بیك قریمدان استانبولغا باراد‌ر. فقط بو قونغرە توپلانالمای قالدی. جعفر بیك او وقتلار آناطولیدا باشلانغان ملی مجادلە

جعفر سید احمد بیك

آرقاسنداغی تورك رجالی ایلە علاقە باغلاغانی اوچون فرید پاشا حکومتی-نگ داخلیە وکیلی بولغان محمد علی بیك طرفندان اوشلانیب، واپورلە تورکیەدەن چیقاریلادر. جعفر بیک آوروپاغا کیلیب، دائما قریم مسئلە-سینی آڭلاتو ایشی بیلەن مشغول بولادر.

جعفر بیکنگ قریمدا چیققان «ترجمان» وە «ملت» غازیتالارندا تورلو موضوعدا مقالەلەری باسیلغان. اونگ «اونوتولماز گوز یاشلاری» باشلقلی حکایەلەری ایلە «أمل مجموعەسی» بیتلەرندەکی مقالەلەری وە آذربایجان، ایدیل-اورال هەم تورکستان ملی نشریاتندا باسیلغان یازیلاری اونگ توتدیغی سیاسی یولینگ استقامتینی کورسەتەرلك مهم وثیقەلاردر.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

جعفر بیکنگ 1920دە لوزاندا فرانسزچا چیقارغان «قریم» نام اثرلەرندەن باشقا 1930دە تاغین بویوك مقیاسدا لهچە اولاراق چیقارغان «قریم»، 1930دا تورکچە «روس انقلابی» ایلە 1934دە «غاسپرالی اسماعیل بیك» نام اثرلەری باسیلیب تاراتیلغاندر.

یوقاریدا کتیردیگمز قیسقاچا ترجمۀ حالینی رفیقمز «یاڭا ملی یول» نگ سوڭغو 92نچی ساندان اقتباس ایتدیگمز جعفر سید احمد بیك شو آینگ سوڭندا سیاسی حرکتە قاتناشووینگ 25نچی ییلینی تولدورارکەن اطرافنداغیلارغا تەنچە، روحچا، سوزنگ تام معناسیلە یاش، ساغلام تأثیرینی بیرەدر وە روس اسارتی آستندا ایگللەمەکدە بولغان تورکلك قورتولوش جبهەسینگ فعال کورەشچیسی جعفر بیك روس بولشەویك استیلاسندان قورتولماق اوچون مجادلە ایتمەکدە بولغان خلقلارنگ باشلوقلاری قاتارندا حرمتلی بر اورون توتادر. بز ایشدەن تویمایتورغان فعال جعفر بیکنك 25 ییللق خدمتینی ایسلەرکەن اونگ کیلەجەك بایرامینی ایرکین قریم وە ایرکین تورکستاندا قارشیلاووینی وە اونگ ساغلغینی، موفقیتینی یورەکدەن تیلەیمز.
اوقتای

*

رفیقمز «أمل مجموعەسی» آلتی یاشینا کیردی

قریم ملی قورتولوش حرکتینگ ناشر افکاری رفیقمز «امل مجمو-عەسی» آغستوس آیندا آلتنچی یاشینا آیاق باسدی. بو مناسبتلە «أمل مجموعەسی»نگ کیچەن آیغی 8نچی ساندا، قریم ملی قورتولوش حرکتی باشلوغی جعفر سید احمد بیك «یولیمز» باشلقلی مقالەسندە، مجموعەنگ بیش ییللق ایشلەرینی خلاصە ایدەرکەن بعضی آرقاداشلارك «وضعیت آغیرلاشیور!» دیدیکلەرندەن بحث ایدەرەك مقالەسینی شو سوزلەرلە بتیریور:

«وضعیت آغیرلاشیورسا!» بزەدە داها ساغلام ایمانلە، داها دو-شونجەلی سوغوق قانلیلقلە، داها اساسلی تاکتیکا، داها کوچلو عزم وە

تباتله، داها سارسیلماز أراده ایله، داها یوکسه‌ك جسارتله چالیشماق دوشه‌ر... بوتون تورك تاریخی کبی قریم تاریخی‌ده ییگیتلگگ، باترلغگ، أڭ یوکسه‌ك ماللاریله دولودر... بزه دوشه‌ن وظیفه بو تاریخه لایق اولماقدر. بزم بورجمز بوتون خلقمزی بر آدام کبی ملی یولیمزدا برله‌شدیرمه‌ك وه اونلاری تاریخگ أڭ یوکسه‌ك قهرمانلغینی جانلاندیره‌بیله‌جه‌ك ایمان سویه‌سینه یوکسه‌لتمه‌کدر. بزم تاریخی بورجمز وه قوتمز افقلاریمزدا هیچ بر قاسیرغانگ سوندوره‌میه‌جه‌گی نورلو ایمانی بوتون پارلاقلغیله جانلاندیرماقدر...

تاریخی یولیمزدا وقتمزی، نه قادار ایله‌ریله‌دیگمزی أولچومه کله، نه‌ده اوگمزه چیقان مشکلله‌ری سایماقله کیچیرمیه‌لم... دائما یارینی دوشونه‌ره‌ك وه اونی حاضرلاماقله چیرپینالم... هه‌ر ملتگ ساغلام ایمانلیلاری هه‌ر یارینا ظفرله کیردیکله‌ری کبی بزی‌ده یالگز موفقیت وه یالگز رحمت به‌کلیور...»

روما‌نیانگ کوسته‌نجه شهرنده هه‌ر آی منتظماً عرب حرفله‌ریله چیقماقدا اولان رفیقمز «أمل مجموعه‌سی» قریم فاجعه‌سینی وه قریم ملی استقلال دعواسینگ تاریخی، ضروری بر ساواش اولدیغینی آیدینلاتان قریمگ بریجیك مجموعه‌سیدر. «یاش تورکستان» قارداش قریمگ ملی قورتولوش دعواسینی یوروتوچی بو عزیز رفیقی «أمل مجموعه‌سی»نا اولوغ موفقیتله‌ر دیله‌ر وه اونگ یاقین گه‌له‌جه‌کده اوز ایرکین قریم توپراغینا ایریشمه‌سینی یوره‌کده‌ن تمنی ایده‌ر.

*

بعضی تورك أولکه‌له‌رنده ساویت-فرقه نشریاتی

(روسچا «انقلاب وه ملتله‌ر» مجموعه‌سینگ شو ییلغی 5نچی سانندان)

حاضرغی کونده تورکمه‌نستاندا جمهوریت مقیاسندا 6 مرکزی وه 22 رایون غازیتالاری، یعنی عموماً 28 غازیتا چیقار ایمش. تورکمه‌نستان غازیتالارندان 21ی تورکمه‌نچه، 2سی اوزبیك، بری قازاق شیوه‌له‌رنده، 4ی‌ده روس تیلنده چیقار ایمش.

1933نچی ییلنك سوگنچی چاره‌کنده‌ن آلیب 1934نچی ییلی ایچنده تورکمه‌نستان فرقه

نشریات أداره‌سی 113 آتلی فرقه ادبیاتی اثرله‌ری نشر ایتکه‌ن ایمش.

حاضرده اوزبیکستاندا 191 غازیتا چیقار وه بونگ یوزده 75ی اوزبیکچه ایمش. بوندان باشقا اوزبیکستاندا 34 مجموعه چیقادر.

اوزبیکستان دولت نشریاتی استحصالاتی 1934نچی ییلی 100 میلیون فورماتدان آرتیق بولغان ایمش. اوزبیکستان فرقه نشریات أداره‌سینك 1935نچی ییلی پلانی بویونچا شو ییل ایچنده 850 فورمات (لیسته) فرقه ادبیاتی قلاسیکه‌رله‌ری اثری چیقاریلاجاقمش.

تاجیکستاندا بوکون 7 مرکزی، 18 رایون غازیتاسی چیقماقدادر. بو غازیتالارنگ عمومی تیراژی 120 میگ نسخه اطرافندادر.

تاتارستاندا حاضرغی کونده تاتارچا 100 غازیتا چیقار ایمش. 1934نچی ییلی 29 آتلی فرقه ادبیاتی قلاسیکه‌رله‌ری اثرله‌ری چیقاریلغان. 1935نچی ییلی تاتارستان دولت نشریاتی له‌نین اثرله‌رنده‌ن سایلانما ایکی جلد، ستالین‌نك «له‌نینیزم مسئله‌له‌ری»، مارقس‌نك «ایش حقی، بها وه قازانچ» نام اثری باشدا بولغانی حالدا تورلو فرقه ادبیاتی اثرله‌ری نشرینی حاضرلاماقدا ایمش.

بوکون ساویت آذربایجاننده تورلو تیلله‌رده عمومیتله 196 غازیتا چیقماقدا وه بو غازیتالارنك عمومی تیراژی — 760 651 نسخه ایمش. یالغز باکودا روسچا «باکینسکی رابوچی»، تورکچه «قوممونیست»، ئه‌رمه‌نیچه «قوممونیست»، «ویشقو»، «یه‌گی ایل»، «آذربایجان قولخوزچیسی»، «گه‌نج ایشچی»، «قیزیل عسکر»، «باکینسکی قومسوموله‌تس»ناملارندا 9 غازیتا چیقادر.

عمومیتله آذربایجان ساویت جمهوریتی دائره‌سنده چیقا تورغان غازیتالارنك 123ی تورکچه ایمش. 27 غازیتا «ملی اقلیتله‌ر» دیب اورتاغا قویدوقلاری خلقلار تیلنده ایمش. آذربایجاندا اوندان آرتیق مجموعه چیقار ایمش. بولاردان «فرقه ایشچیسی»، «انقلاب وه مدنیت» تورکچه‌در. 1929 ایله 1933 ییل آراسندا آذربایجاندا 3370 اسمده کتاب چیقاریلغان. 1934نچی ییلی اوقتوبرینا قادار آذربایجان فرقه نشریات أداره‌سی 395 آتلی فرقه ادبیاتنا دائر اثرله‌ر چیقارغان ایمش.

*

تورکستانداغی فرقه حیاتندان

(«قیزیل اوزبیکستان» نك 11. 7. 35. تاریخلی سانندا باسیلغان تسه‌خه‌ر نطقندان)

«بز (اوزبیکستاندا) پارتیا تشکیلاتلارینی تازالاودان اوتکه‌دزیك. 30 میگده‌ن آرتیق اعضا وه کاندیداتلارنی صنفی جهتده‌ن یات بولوب، آلداو یولی بیله‌ن پارتیاغا کیریب آلغانلاری، بوزولغانلاری وه آینیغانلاری اوچون پارتیادان چیقاردیق.»

«حاضر بزنگ فرقه تشکیلاتندا فرقه حجتله‌رینی تیکشیریش ایشی

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

قيزيغان. ييتمسز معلوماتغا قاراغاندا، برنچى ايبولغاچا 14 ميڭ 647 كشى تيكشيرودەن اوتكەن. 60 رايون قوميتەسيدە تيكشيريش نتيجەلەرى ايشلەنيب چيقاريلغان. بولاردا 10 ميڭ 493 فرقە اعضاسى وە نامزدى تيكشيريشدەن اوتوب 5055 كشينڭ فرقە حجتندە هەر خيل نقصانلار تاپيلغان.»

«پارتيا تشكيلاتلاريدا پارتيا حجتلەريگە قاراشدا وە قومموونيستلەرنى حسابغا آليشدا چيدەب بولمايتورغان ترتيبسزلك حكم سورە ياتقانى آنيق بولدى. تيكشيريش نتيجەسيدە آچيلغان كوب فاكتلەردەن معلوم بولدى، كە پارتيا حجتلەرى پارتيا وە ايشچى صنفى دوشمانلارى قوليغا توشوب قالغان.»

«بز كالينين رايون كاتبى اورونباسارى باسيقوفنى پارتيادان چيقاريشغا مجبور بولدوق. چونكە بو كشى بولشەويككە ضرور هوشيارلقنى قيلماغانى كبى پارتيانى هەم آلداغان. اصلندا پارتيا يولينا قارشى ايشلەب پارتيانى آلداغان. تيكشيريشنى چينە كەم ايمەس، يوزەكى روشدە اوتكەزيب، تارتيب آلينشى لازم بولغان پارتيا حجتلەرينى ايگەلەرى قولندا قالديرا بارغان.

بز ينە شهر وە رايون قوميتەلەرى كاتبلەريدەن ميرزاجان اوغلى، سفر اوغلى، رسول اوغلى، ديوان اوغلى وە باشقا اورتاقلارغا جدى فرقە جزاسى بيريشكە مجبور بولدق.»

«جنايت قيديريش بولومى تصادفى روشدە فرقە اعضاسى يەودوكيموفنى بيزاريلك قيلغانى اوچون قاماب قويادر. تيكشيريش چاغى يەودوكيموفنڭ بانديت بولغانلغى آشكارلاشيلادر.

بوخارا فرقە رايون قوميتەسى أدارەسيدە ستەپانوف ديگەن بر اينستروكتور ايشلەر ايكەن. بو كشى بوندان اول سمرقند شهر فرقە قوميتەسيدە ييللارچا ايش باشقاروچى بولوب تورغان. تيكشيريش زماندا ستەپانوفنڭ فرقە بيلەتى كوبدەن بيكار قيلنغان بر بيلەت، او كشينڭدە ستەپانوف ايمەس، بوتونلەى باشقا بر كشى بولغانى آشكلاشيلغان.»

«آينقسا بزنڭ فرقە روزغاريمز ترتيبلى بولماغانيدان بونداى حالغا چيدەب بولمايدى. شونى آيتساق كفايە قيلادى، كە 1933نچى ييلنڭ برنچى آپريلندەن 1935نچى ييلنڭ برنچى آپريليگەچە فرقەنڭ حسابدا بولغان اعضا وە كانديداتلارينڭ سانى 2 ياريم مرتبە آزايغان.

بولارنڭ آنچاسى تازالاش وقتيدا فرقەدان چيقاريلغان. اما باشقالارى قاى يېرلەردە قالغان؟ اولاردا فرقە بيلەتى بار. فقط اوزلەرى حسابغا آلنماغان. قوروق استاتيستيك حسابلارى بولارنى عادت بويونچا هيچ نەرسە آڭلاتمايتورغان بر غروپغا «أولواك جانلار» غروپيغا كيرگيزەدر. فرقە تازالاوى وقتيدە فرقە بيلەتلەرينى ساتقانلق فاكتلەرى آچيليب قالغانىدا تصادفى بر نەرسە ايمەس.

اما حاضرغنا مەن ئەيتب اوتكەن استاتيستيك معلوماتلارى هەم مطلقا آنيق بر نەرسە ايمەس. حاضر رايونلاردا اوتە ياتقان تيكشيريش بو استاتيستيك حسابلارينك حقيقت حالدان نەدە فرقلى ايكەنينى كورسەتەدر.

آليڭ فەرغانە رايونينى. بو يېردە فرقە تازالاوندان كيين هەم فرقە شهر قوميتەسى نيچە اونلاب قومموونيستلەرانى يوقاتيب قويغان. بونلارنڭ قاى يېرگە كيتكەنى نا معلوم... تيكشيريش نتيجەسندە قاسم باى عالم قول اوغلى سينگەرى اعضالار هەم تاپيلدى. بو كشى فەرغانەدە ايشلەيدى. فقط هيچ بر يېردە حسابغا آلينماغان. رايون قوميتەسندە 88 فرقە بيلەتى وە 19 نامزد قارتاسى ايگەسز ياتادر. بولارنى تازالاش زماندا مهرلەش اوچون آلنغان بو حجتلەرنڭ كيمگە عائد ايكەنينى تعيين ايتە آلماغان، كيمگە بيريشينى بيلمەگەن شهر فرقە قوميتەسى ساقلاب ياتادر.»

«سمرقندە شهر قوميتەسى فرقە حجتلەرينى تيكشيرگەندە 500 فرقە وە نامزد حجتلەرى توپلاغان.

حسابغا آلو ايشى حتى تاشكنددە هەم ياخشى ايمەس. اوقتوبر رايونينك معلوماتينا قاراغاندا پېر ايشلەرى قوميسارليغى فرقە تشكيلاتنداغى قومموونيستلەرنك سانى بر خيل، فرقە قوميتەسى معلوماتيغا قاراغاندا ايسە

ایکنچی خیل بولوب چیقادر. حقیقتدا ایسه نه رایون وه نهده فرقه قومیتهسینگ معلوماتی توغرو. چونکه بولارنگ کورسهتوونده ئهلله قاچان چیقیب کیتکهن کشیلهرده حسابدا توراد‌ر‌لار. شو اوقتوبر رایوندا‌غی تیکشیریشنك باریشیدا 35 فرقه بیلهتی وه 12 نامزد قارتاسی تارتیب آلنغان. چونکه بو حجتلهرنگ ایگهلهری تورلو سببلهر بیلهن فرقهدان اوچورولگهن وه یا کوبدهن فرقهدان چیقیب کیتکهن کشیلهر ایکهن. ینه شو اوقتوبر رایوندا تورلو مؤسسهلهرنگ فرقه تشکیلاتلارندا 100 گه یاقین فرقه بیلهتی وه نامزد قارتاسی توپلانغان.

تاشکند شهرینگ کوبیشهف رایونی فرقه تشکیلاتندا بولغان تیکشیریش سوك درجه یامان بر فاکتنی آچیب بیردی. بو یرده 1500 گه یاقین فرقه بیلهتی وه نامزد قارتاسی فرقهغا قبول قیلنغانلغی فرقه رایون قومیتهسی طرفدان تصدیقلانماغان کشیلهرگه بیریلگهن ایکهن.»

«حتی سوادسزلقنی توگهتیش مسئلهسی ههم چینه کهم دقتدهن محروم. رسمی استاتیستیك معلوماتلارغا قاراغاندا بوکونگهچه فرقه تشکیلاتمزدا بوتونلهی سوادسز بولغان قوممونیستلهر 8ـ10 پروسهنتکه ییتهدر. بو رسمی استاتیستیك معلوماتلاردا شبههلیدر. فرقه تشکیلاتلاریداغی قوممونیستلهرنك سواد درجهسی کیره‌گینچه آنیقلانماغان.

یاقیندا مرکزی قومیته چاروا ساوخوزلاری خادملهرینگ کیگهشینی چاقیرغان ایدی. بو کیگهشده بزدهکی سوادسزلقنگ قانداي توگهتیله یاتقانلیغی معلوم بولدی. سوادسزلقنی توگهتوچی معلم «فلانچی چوبانگ خطـسوادی چیقاریلدی» دیب معلومات بیرهدر. مهنه شو معلومات بزنگ بارچا استاتیستیك معلوماتمزغا کیرهدر. حقیقتده ایسه اوقوتوچی بو چوبانلارغا 6 یاکه 8 حرف بیلهن اوز اسمینی یازیشنیغنا اورگهتهدر. بونگله اولارنگ سوادسزلیغیدا توگهتیلدی دیب اویلانادر.

ههمهمزنك ایسیمزده یاخشی ساقلانغان، که لهنین «سوادسز کشی سیاستدهن تاشقاری تورادر» دیگهن.»

آوول مکتبلهری وضعیتی

سوزاق رایوندا‌غی بارلق 41 مکتبدهن 3 ینگ گنه مکتب بناسی بولوب، اولاردان ایکیسی سوزاقنگ اوزیده بریسیده سوزاق یاقیننداغی 12 نچی آووله‌دادر. قالغان مکتبلهرنگ دیهرلك بوتونیسی کییز اویلاردادر. بولاردان هیچ بریسینگ اوزیگه مخصوص اویی یوق، قولخوزلاردان کیرهگه آلادرلار.

رایون معارف شعبهسینگ بیرگهن معلوماتینا قاراغاندا 1935 نچی یلی برنچی غینواردا بوتون رایون مکتبلهرنده اوقیتورغان بالالارنگ سانی 1863 بولوب بوندان 713 ی قیز بالادر. بو بالالارنگ کوبچیلگی یعنی 1403 ی برنچی صنفده اوقیدر.

8 نچی آوولدا، «اوچ توبه» قولخوزندا مکتبده اوقوچی بالالار سانی 50 کورسهتیلهدر. بر صنف اوتاوندا 26 گنه بالا کوردوك. بولار ایچندهن بر نیچهسیده آغاسینا ایرگهشیب کیلگهن مکتب یاشینا کیلمهگهن یاش بالالاردان ایدی.

«برنچی مای» قولخوزنداغی مکتب بالاسی 26 سانالادی. صنفده ایسه 15 گنه بالا بار. «جایپلما»، «عیسی اوغلی» وه باشقا قولخوزلاردادا عینی حال.

بوتون رایوندا نورمال 4 صنفلی مکتب یالغز سوزاقدا بار. قالغان مکتبلهرنگ دیهرلك بوتونیسی بر یللق مکتبلهرگنه. بوتون رایوندا ایکنچی صنفدهکی بالالار سانی 350 کورسهتیلهدر. فقط بر «اوچ توبه»، «جایپلما» وه باشقا قولخوزلاردا ایکنچی صنف بالالاری بیلگیسینی برنچی صنف پروغرامنداغی معلوماتنی زورغا تولدورارلق درجهده تاپدیق.

«اوچ توبه» مکتبنده بالالار سیرالاردا اوتورسالاردا قارشیلارندا کتابلارینی آچیب قویوب اوقوماق، دفترلهرینی آچیب یازماق اوچون ماسالاری یوق. قالغان مکتبلهرنگ بریسندهده بو قاداری ههم یوق.

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازمىلار ئامبىرى

بالالار ییرده بربرلەریگه سیقیشیب اوتوروب دفترلەرینی یا ییرگه یا تیزه‌لەریگه وه یاده اوزنده‌ن آلداغی یولداشینگ آرقاسینا قوییوب قارا قلم بلەن یازادرلار. مکتبلەرنگ هیچ بریسنده اوقوتو اوچون لازم بولغان آلتلەر تاپیلمایدر. یالغز بر مکتبده بر قازاغستان خریطەسی بار ایکەن.

درس چاغی مکتب اوتاوینگ بر چیتیده بعضاً خوروللاب، اوخلاب یاتقان اوتاو ایگەلەرینیده کورەسز. بوتون مکتبلەرده اوچراتیلغان بر گنه درس قورالی بولسا، اودا 30X40 سانتیمەتر بویو کلکنده‌کی یازی تاختالاریدر. بونلاردا رنده‌لەنمه‌گەن، بویالماغان پەشیکلەرده‌ن قوپاریلیب آلنغان تاختالاردان‌غنا عبارت. درس وقتندا تاختا ییرده اوتورغان بالالار قارشیسینا کیتریلیب اوتاونگ کیره‌گەسینه سویەب قویولادر. بالالاردان بری کیلیب تاختا قارشیسینا تیز چوکوب معلمنگ آیتقان سوزلەرینی آقبور ایله یازادر. بالالار تاختاغا یاپیلیب کیتب کورونەر-کورونمەس بولوب قالا تورغان یازینی یوز بلا وه خطالار بیله‌ن دفترلەرینه کوچوروب آلادرلار.

بوندای شرائط ایچنده ایش کورو معلم اوچون کوب قیین. هەله ایکی صنفله مشغول بولو یەنده قییناراق. معلم برنچی صنف ایله مشغول بولغاندا، 2نچی صنف بالالاری نیمه ایله مشغول بولولارینی بیلمه‌یدرلەر. اولاردا یا برنچی صنف درسلەرینه قاریشیب کیته‌در وه یاده صحبت، اویونغا بیریلیب او برلەرینه‌ده مانع بولادرلار.

(«قازاغستانسکایا پراودا» نگ 35 .6 .27 سانداغی پروفەسور ایپونیسیانی مقالەسنده‌ن آلندی).

VII نچی قومایننته‌رن قورولتایندان سوك

آمریقا، یاپونیا، ایتالیا وه اینگلته‌ره حکومتلەری، 7نچی قومایننته‌رن قورولتاییننگ قاپیتالیست بورژوآ أداره اصولیغا قارشی چیقارغان انقلابی قرارلاریغا پروته‌ستو ایته‌ره‌ك، بو حقدا ساویت حکومتیگه نوتالار تاپشیردیلار.

«أداره ایتیشنی بیلمه‌یتورغان بر أداره»

باشلقلی مقالەده «پراودا ووستوکا» غازیتاسی (35 .6 .10) اوزبیکستان معارف قومیسارلغی حرکتنده‌ن توبه‌نده‌گی معلوماتنی بیره‌در: اوزبیکستاندا بو ییل 117 مکتب بناسی سالینماقدا ایمش؛ بولاردان ووروشیلوف رایونینداغی بریسی 1932ده باشلانیب بوکونلەرده 20%؛ ایکنچی بریسی 1934ده باشلانیب 10% گنه حاضرلانغانمیش. بالیقچی رایونیداغی بر مکتب یورتی 1932ده سالینا باشلانیب 70% تاماملانیب قالغاندا، بنانگ آستینی سو باسیب یاتقانینی بیلیب، نهایت اونی بوزوش مجبوریتی سیزگەنلەر.

خوقند رایونی نایمانچی قیشلاغیداغی مکتب بناسی سالینب بولوربولماس قولاب کیتکەن؛ خوقند رایونیدا یەگیده‌ن سالینب یاتقان بیش مکتب یورتی هەم ییقیلا باشلاغان. بولارنی کوروب-بیلیب توروب یاقیندا تاشکندده بولوب اوتکەن معمارلار (آرخیتەکتورلار) قورولتایندا سویله‌گەن تورکستانلی بر اوستانك نطقینی خاطرلامای کیچمەك هیچ ممکن ایمەسدر. بو اوستامز: «ایسکی زماندا، مثلا امیر تیمور وه اوندان سوڭغو دورلەرده‌ده بزنگ مملکتده اوستالار بر بنانی، ایستەر مسجد، ایستەر سرای بولسون، بیش-اون ییل ایچیده سالیب بتیره‌ر ایدیلەر. او بنالار یوزلەرچه ییل بوزولماسدان، رنگینی قاچیرماسدان توروب قالارایدی. ایندی بز معاصر تەکنیك وه هەر تورلو ماشینا اسبابلارینی قوللانیب توروب، دولت پلانی وه دولت قاراماغی آستندا، عالم معمارلار باشچیلغی بیله‌ن «بیش ییللق» پلان چاغندا، اونداڭ سوڭدا تیز-تیز اونلاب، یوزلەب کوز قاماشترارلق صورتده بنالار سالامز. لاکن اولارنڭ عمرلەری‌ده کوز قاماشترارلق درجه‌ده قیسقا بولادی» دیمشدی. بزنڭ تورکستانلی اوستا جوده توغرو سویله‌گەن. بولشەویکلەرنڭ ایشله‌گەنلەری مەنه شوندر: فلان یوزمینگ درسلکلەر باسدیراتورغان بولغانلار، لاکن اولاردان بریسی‌ده وقتلی باسیلمایدی؛ فلان یوز مکتب بناسی

سالدیریب یاتقانلار ، اولاردا سالینیب بیتمه‌یدی؛ سالینیب بولسا ، اوشال کونتنگ اوزیده قولاب کیته‌دی ، یا ایسه آستینی سو باسیب یاتقانلغی بیلینب قالادی.

قازاغستاندا کتبخانه‌لەر. بوتون قازاغستاندا عمومی وه علمی اختصاص بویوك ، کیچیك 1038 کتبخانه ساناقا آلنغان. فقط کون باتیش ولایتنده‌ن ایمدیگه‌چه خبر آلینماغان بولسادا ، او یرده‌کی کتبخانه‌لەرنگ سانینی ساویت غازیتاسی 100 چاماسندا کورسه‌ته‌در.

بوتون کتبخانه‌لەرده‌کی کتابلار سانی 2 میلیون 970 میگ جلد کورسه‌تیله‌در. بو مقدارنگ 824,2 میگ جلدی کوپچیلك اوقیتورغان ، 967,6 میگی بالالار ، یاشلار اوقیتورغان اثرلەر بولوب ، بر میلیون 169 میگی‌ده علمی ، اختصاص کتبخانه‌لەری کتابلاری ایمش.

1934نچی یلی قازاغستان کتبخانه‌لەرنده‌ن بوتونیسی 152,1 میگ کشی کتاب آلغان. بونگ 68 میگی کوبچیلك کتبخانه‌لەرنده‌ن ، 57,4 میگی بالالار کتبخانه‌لەرنده‌ن ، 26,6 میگی‌ده علمی ، اختصاص کتبخانه‌لەرنده‌ن کتاب آلیب فائدالانغان.

أولکه کوله‌منده‌کی کتبخانه‌لەرده خدمت ایتوچیله‌رنگ سانی 1935 نچی یلی 774 گه چیققان. یرلی خلقدان کتبخانه خدمتچیله‌ری یتیشترو ایشی ایمدیگه‌چه قولغادا آلینماغان ایمش... («سوس. قاز.» 17. 5. 35)

قازاغستانغا دائر چیقاریلاجاق روسچا اثرلەر

قازاغستان خلق خوجالیغینی حسابغا آلو أداره‌سی قازاغستانگ سوك یللارداغی «یوتوقلارینی کورسه‌ته تورغان بر نیچه اثر حاضرلاماقدا ایمش.

بو یل ایچنده روس تیلنده «1933/34نچی یللار ایچنده قازاغستان مالدارلیغی» ، «1935نچی یلی برنچی یانوارنداغی مال سانی قید ایتونك یکونی» ، «1933/34نچی یللاردا قازاغستان صنایعی» وه «قازاغستان خلق خوجالیغی پلانینگ بەجه‌ریلووینی کورسه‌توچی اساس نقطه‌لار»

دیگه‌ن اثرلەر باسیلیب چیقاجاقمش.

قازاغستانتنگ 15 یللغی مناسبتیله «قازاغستان 15 یلی» باشلوقلی بویوك بر اثرده حاضرلاناجاقمش. بو اثر قازاغستانتنگ 1920نچی یلدان 1935نچی یلغاچا بولغان مالدارلق ، قیشلاق خوجالیغی ، صنایع خوجالیغی وه مدنی ساحه‌لارداغی انکشافینی کورسه‌توچی استاتیستیق معلوماتنی ایچینه آلاجاقمش... («قازاغستانسکایا پراودا» 15. 3. 35).

سوادسزلقنی بتیرو ایشی قالای؟

آقتوبه ولایتی کولوچه بای آودانندا سواد آچو یوموشی هه‌لی‌ده یولغا قویولماغان. أولکه وه ولایت پلانی بویونچا آوداندا بو یل 2200 آدامنگ سوادی چیقاریلمالی ایدی. آودان معارف أداره‌سینگ اوز حسابنه قاراغاندا 3579 آدام سوادسز ، 960 آدام چه‌له سوادلی. مه‌نه شو سوادسز وه چه‌له سوادلی کشیله‌رنگ سوادینی چیقارو یولندا نه معارف أداره‌سی وه نه‌ده آقارتو بولومی بر ایش قیلغان.

آودان معارف أداره‌سی قانچا کشینگ اوقوماقدا بولغانینی‌ده بیلمه‌یدر. کوب یرلەرده سواد چیقارو ایشی بوتونله‌ی توختاب قالغان. مثلاً : «قوممونیست» ، «تورك-سیب» ، «پاریژ قومموناسی» ، «ساوان بالغا» ، «ایکینچی» ، «کراسنی گولوس» ، «سوسیالدی جول» ، «ایگ بەك» سیاقلی قولخوزلار یانندا سوادسزلقنی بتیرو یوموشی هیچ یوق... («سوسیالدی قازاغستان» 17. 5. 35).

معلم معاشینی آلالمایدر — جنوبی قازاغستان ولایتنده سایرام آودانی معلمله‌رنك یال ایتو حقی بیله‌ن مکتب مصارفی آقچاسینی اورونسز ، باشقا یرلەرگه صرف ایتب یوبارغان. مارت آیینگ یاریم آیلق معلمله‌ر معاشی اوچون ولایت طرفدان 30 میگ 900 سوم آقچا کیلگه‌ن ایکه‌ن. آودان معارف مدیری ، دواریانین دیگه‌ن بر اوروس ، بو معلم معاشی اوچون کیلگه‌ن آقچانگ 20 900 سومینی باسیب آلیب اوزگه یوموشلارغا قوللانیب یوبارغان. 11نچی مایدا کیلگه‌ن معلم معاشینگ‌ده بر قسمینی قوللانیب

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
www.ewlat.org
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

بیرگەن. اوزبیکستان صنایع أدارەسی ایلك تیکشیریش ایشلەری اوچون 1500 سوم آقچا آییرمشدر.

تورك ـ اسلام أولکەلەرندە

I — آذربایجاندا یەکّی أولدوروشلەر — 16 مای تاریخلی «باکینسکی رابوچی» غازیتاسینک یازدیغینا کورە باکودا آذربایجان یوکسەك «محکمەسی» آتلارینی توبەندە کتیردیگمز کشیلەرنی آتیب أولدوروشکە حکم ایتمش وە قرار اجرا ایتلمشدر:

1 — قاراچالا قوئوپەراتیف مأموری بخشی اوغلی علی باخش؛

2 — شەکی (نوخا) شهریگە قاراشلی کیچیك دهنە قیشلاغندان محمد شریف اوغلی محمد؛ 3 — علی بالا محمد اوغلی. بولارنک أولدورولوشلەریگە سبب بولغان جرم شودر: بخشی اوغلی علی باخش، امانت ساندیغی مأموری حسین اوغلی میر عزیزلە برلکدە تورکیەگە کیچمەك ایستەرکەن چیگەرەدە اوشلانمشلاردر. یولدا میلیسلەرنی أولدورەرەك قورال لارینی آلمش وە قاچمشلاردر. کیزلەندیکلەری قیشلاقدا علی باخش توتولمشدر، میر عزیز ایسە قاچیب قورتولوشغا موفق بولمشدر. محمد شریف اوغلی اوچ دفعە سورگوندەن قاچمش بر آدام ایمش. سوڭ دفعە قاچارکەن پولیس مأمورلاردان برینی أولدورمش، بریسینیدە یارالامشدر. علی بالا محمد اوغلیغا کیلگەندە، اودا شەکی ـ زاقاتالا قوزغالیشلاریغا قاتناشغانلقلە، آینیقسا مسئول قوممونیستلەردەن پاشا علیەفنی أولدورمەکلە اتهام ایتلمشدر. («قورتولوش» سان 8).

II — **جمعە اورنینا یکشنبە** — شو ییل ایون آیینک 2نچیسیدەن بەری تورکیەدە جمعە اورنینا یکشنبە (پازار) آلینمشدر. شول تاریخدەن بەری تورکیەنک رسمی دائرەلەری جمعە اورنینا یکشنبە، یعنی پازار کونی، بایرام قیلیب، جمعە کونلەری ایشلەیدرلەر. بونیکلە تورکیە رسمی دائرەلەرندە غرب عالمنە اویماق یولندا «اصاتلی بر انقلاب» یاساغانلق قناعتی باردر.

قویغان معارف مدیری بر قسمینیدا باشقا أدارەلەرگە اوتکەزیب یوبارغان. سایرام آودانی 7 ییللق مکتبینک تعمیری اوچون چیقاریلغان 800 سوم بوکونگەچە بیریلمەگەن... بونکلە 120 بالا یاتیب اوقیتورغان مکتب تعمیر ایتیلە آلمای قالغان. («سوسیالدی قازاغستان» 1. 6. 35).

اوزبیکستاننك أداری خریطەسی

«پراودا ووستوکا» غازیتاسینک شو ییل 15 ایول نسخەسندە باسیلغان بر خبرگە قاراغاندا تاشکنددەکی جغرافی خریطەلار یاساو فابریقاسی اوزبیکستاننک یەکّی أداری خریطەسینی حاضرلاب چیقارمشدر. 17 یەکّی رایون توزو یوزندەن توقتاو بوتون اوزگەریشلەر خریطەدا تولوق کورسەتیلگەن. بر سانتیمەترەدە بیش کیلومەترو اولچوسی ایلە توزولگەن خریطە 9 لیستەدەدر. عینی مؤسسە یاقیندا اوزبیکستاننک آیریم رایونلاری خریطەسینی نشر ایتیشکە باشلایاجاقمش.

اوزبیکستاندا هوا پوستاسی — اندیجان، خوقند، بوخارا وە شولارغا اوخشاش مهم پاختا رایونلاری آراسندا پوستا هوا یولیلە یورگوزولە باشلاغانمش. («ایزوەستیا» 26. 7. 35).

طبیعی بایاقدان فائدالانو اورونوشلاری

اوزبیکستان علمی قومیتەسی طرفدان بیلگیلەنگەن کودریاشەف اسملی بر نباتات عالمی رئیسلگندەگی هیئت شکر یاتاغینی تیکشیرو ایشینە باشلامشدر. بوندای تیکشیرمە اوچون ییهودی، تەرمیز، کەتتە قورغان، جزاخ وە مرغیلان کبی تورلو ییرلەردە تجربەلەر قیلیناجاقمش. («پراودا ووستوکا» 23. 6. 35).

عینی غازیتادا اوقودیغمزغا کورە اوزبیکستان قوئوپەراتیف تشکیلاتی خدمتچیلەرندەن شەین اسملی برکشی جزاخ شرقداغی میلوتینسکی استاسیونی یاقیندا تورلو بویاق مادەلەری یاتاغی کشف ایتکەن. تاشکندگە کیتریلگەن نمونەلەر اوستندە یوروتولغان تیکشیریشلەر قانیقارلق نتیجە

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Steglitz
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهر شاکر.

Yach Turkestan

Septembre 1935 (Le jeune Turkestan) No. 70

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokaï-Oghly**

يوليمزغا توغرو كيلگه‌ن بوتون يازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بيتله‌ری آچيقدر. باسيلماغان يازولار قايتاريلماس.

آبونه شرطلری:

ييللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آيلغی 60 فرانق، اوچ آيلغی 30 فرانق.

III — ياقيندا ايران‌ده آوروپا باش كييمله‌ری قبول قيلنغان ايدی. ايمدی آوروپا غازيتالاری ايران‌ده لاتين الفباسينی قبول ايتو حركتی باشلانغانلغندان خبر بيرمه‌كده‌له‌ر. ايرانده‌كی بو لاتينچيلق حركتی عراق رسمی دائره‌له‌رنده ياخشی قارشيلانماغان ايمش. چونكه عراق حكومتی عرب الفباسينی تاشلاب، اورنينا لاتين حروفاتينی آلماق حركتينه عموم اسلام برلگينی وه اسلام عنعنه‌سينی بوزماق نظريله قارار ايكه‌ن.

مجموعه‌مزغا تيبشلی هه‌ر تورلو يوللانمالار اوچون آدره‌س:

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France